

Trabzon İlahiyat Dergisi
Trabzon Theology Journal
ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567
TİD, cilt / volume: 8, sayı / issue: 2
(Güz /Autumn 2021): 155 - 190

el-Alâî ve en-Nakdü's-sahîh Adlı Eseri – Alâî'nin, İbnü'l-Cevzî'nin Mesâbîhu's-Sünne'deki Bazı Hadislere Mevzu Hükümü Vermesine Dair Değerlendirmeleri
‘Alâî and His Work al-Naqd al-Sahîh - ‘Alâî’s Evaluations of Ibn al-Jawzî’s Judgement on Some Hadiths in Maşâbîh al-Sunna

Fatih Çimen

Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
Assist. Prof., Kırklareli University, Faculty of Theology, Department of Hadith
Kırklareli/Turkey
e-mail: fatihcimen77@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6098-3374>
DOI: 10.33718/tid.926659

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 23 Nisan / April 2021
Kabul Tarihi / Date Accepted: 3 Kasım / November 2021
Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / June 2021
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Fatih Çimen, “el-Alâî ve en-Nakdü's-sahîh Adlı Eseri – Alâî'nin, İbnü'l-Cevzî'nin Mesâbîhu's-Sünne'deki Bazı Hadislere Mevzu Hükümü Vermesine Dair Değerlendirmeleri”, *Trabzon İlahiyat Dergisi* 8/2 (Güz 2021): 155 - 190

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Copyright © Published by Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.
Trabzon University, Faculty of Theology,
Trabzon, 61080 Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

el-Alâî ve en-Nakdü's-sahîh Adlı Eseri – Alâî'nin, İbnü'l-Cevzî'nin Mesâbîhu's-Sünne'deki Bazı Hadislere Mevzu Hükümü Vermesine Dair Değerlendirmeleri

Öz

Salâhuddîn el-Alâî (ö. 761/1359), Memlükler döneminde yaşamış, gerek dâruhadislerde icra ettiği görevler, gerekse telif ettiği eserleri ile hadis ilmine önemli katkılarda bulunmuş bir âlimdir. Onun hadis ilmine dair telif ettiği eserlerinden biri de İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201), *Mesâbîhu's-sünne*'deki mevzû hükümünü verdiği hadislerin, iddia edildiği gibi olmadığını açıklamak amacıyla yazdığı *en-Nakdü's-sahîh* adlı eseridir. Müellifin söz konusu eseri İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzûât* ve *el-İle'*ine yönelik telif edilen ilk tahrîc türü eserlerdendir. Bu makale, ülkemizde, hakkında henüz akademik bir çalışma bulunmayan Alâî'nin hayatı, hadisçi kimliği ve hadis ilmine katkıları yanında, ilgili eserinde, söz konusu hadislerden bazıları hakkındaki değerlendirmelerini konu edinmektedir. Çalışmada hem Alâî'nin şahsiyeti ve söz konusu eserinin tanıtımı ile onun hadislerle ilgili analizlerinde nasıl bir yöntem izlediğinin tespiti, hem de geçmişte âlimlerin mevzû hükümü verdiği rivayetlerle ilgili günümüzde ilave çalışmalara ihtiyaç olup olmadığına dair fikir edinilmesi amaçlanmaktadır. Alâî'nin eserine bakıldığında onun İbnü'l-Cevzî'nin yüzeysel değerlendirmelerine karşılık, rivayetlerin mütâbî' olmaya elverişli tarihlerini ortaya koymak, mecrûh râviler hakkında derinlemesine araştırmalar yapmak suretiyle başarılı isnad analizlerinde bulunduğu görülmektedir. Ancak müellifin bu analizlerinde metin tenkidine ve şevâhid türü rivayetlere neredeyse hiç yer vermemesi de dikkat çekmektedir. Mevzûât eserlerinde yer alan rivayetlere yönelik reddiye mahiyetinde yazılan *en-Nakdü's-sahîh* ve benzeri eserlere dair araştırmalar, bu alana dair yapılacak yeni çalışmalarda takip edilecek yöntemlerin belirlenmesinde önemli rol oynayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, el-Alâî, İbnü'l-Cevzî, Mevzû, el-Mesâbîh.

'Alâî and His Work al-Naqd al-Sahîh - 'Alâî's Evaluations of Ibn al-Jawzî's Judgement on Some Hadiths in Maşâbîh al-Sunna

Abstract

Şalâh al-Dîn al-'Alâî (d. 761/1359) was a scholar who lived in the period of the Mamluks, who made important contributions to the science of ḥadîth both with his duties in ḥadîth schools, and his works in the field of ḥadîth criticism/the discipline of al-jarḥ wa-l-ta'dîl (impugning and accrediting). One of his works on the science of ḥadîth is Ibn al-Jawzî's (d. 597/1201), *al-Naqd al-Sahîh*, which he wrote in order to explain that the ḥadîths that he decreed were fake up in Maşâbîh al-Sunna are not as claimed. The author's work in question is one of the first texts of authorship written for Ibn al-Jawzî's *al-Mawḍû'ât* and *al-'Ilal*. This article focuses on 'Alâî's life, his identity as a muḥaddith and his contributions to the science of ḥadîth, as well as his evaluations on some of the ḥadîth in question in our country. The aim of the study is to identify 'Alâî's personality and the introduction his work, the method he followed in his analysis of ḥadîth, and to gain an idea about whether

there is a need for additional studies today regarding the narrations that scholars have given fabricated judgment in the past. When 'Alâî's work is examined, it is seen that he makes successful analysis of isnād by revealing the sects that are suitable for being subordinates of the narrations and making in-depth research on obliged narrators, in contrast to the superficial evaluations of Ibn al-Jawzî. However, it is also noteworthy that the author almost never included text criticism and shawāhid type narrations in these analyses. Researches on *al-Naqd al-Sahîh* and similar works written in the form of rejection of the narrations taken in the works of legislation will play an important role in determining the methods to be followed in new studies on this field.

Keywords: *Ḥadīth, 'Alâî's, Ibn al-Jawzî, Fabricated (mawdu'), Maşābīh.*

Giriş

İslâmî ilimlerin birçok alanında dört yüze yakın eser telif etmiş biri olarak İbnü'l-Cevzî, hicrî VI. asrın önde gelen âlimlerindedir. Onun hadis ilmine belki de en önemli katkısı özellikle uydurma ve çok zayıf rivayetleri bir araya getirdiği *el-Mevzûât* ve *el-İlelü'l-mütenâhiye* adlı eserlerini kaleme almasıdır. İbnü'l-Cevzî, söz konusu iki çalışmasında, çeşitli hadis eserlerindeki birtakım rivayetleri, isnadlarındaki problemleri esas alarak mevzû ya da vâhî hadis kapsamında değerlendirmektedir.¹ Ancak o, bu konudaki teşeddüdü ve zayıf hatta bazı hasen hadislere aceleci bir yaklaşımla mevzû hükmü vermiş olması nedeniyle gerek kendi dönemi gerekse sonraki dönem âlimler tarafından tenkit edilmiştir. İbnü'l-Cevzî'ye yönelik söz konusu eleştirilerin âlimler tarafından muhtelif eserlerde ilgili konu başlıkları altında dağınık olarak ele alındığı görülmektedir.² Tespit edebildiğimiz kadarıyla, sadece on dokuzuna yer vermiş olsa da İbnü'l-Cevzî'nin mevzû hükmü verdiği hadislerle reddiye mahiyetinde ilk müstakil eser, çalışmamıza da konu olan Salâhuddîn el-Alâî'nin *en-Nakdü's-sahîh*'idir. Nitekim ilgili çalışmalarda Alâî öncesine dair telif edilen müstakil bir çalışmadan söz edilmemektedir.

Memlükler dönemi âlimlerinden biri olan Alâî, birçok dârulhadiste görev yapmış ve özellikle hadis açısından dönemin ilmî birikimine önemli katkılarda bulunmuş ilmî bir kişilik olmasına rağmen ülkemizde onun hadis ilmindeki yerine dair henüz tamamlanmış herhangi bir akademik çalışmanın bulunmaması dikkat çekicidir.³ Alâî ile ilgili dikkat çekici bir diğer husus, gerek İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzû'ât* adlı eseri gerekse mevzû hadislerle ilgili yapılan akademik çalışmalarda onun *en-Nakdü's-sahîh* adlı eserinden söz edilmemiş olmasıdır. Bu çalışmalardaki atıflar genellikle kendisinden yaklaşık bir asır sonra yaşamış olan İbn Hacer'in (ö. 852/1449), aynı hadisler üzerine telif ettiği *el-Ecvibe* adlı eseri üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Alâî'nin *en-Nakdü's-sahîh*'i gibi eserler, İbnü'l-Cevzî ve onun gibi

- 1 Vâhî hadis, başka bir rivayetinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirme yapmak üzere yani itibar için alınabilen zayıf hadisler için kullanılan bir terimdir. Bk. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 327.
- 2 İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 1/93; Zerkeşî, *en-Nüket*, 2/166, 265, 282; Sehâvî, *Fet-hu'l-muğîs*, 1/89, 100; Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, 1/157, 278.
- 3 Türkiye'de Şahmurat Kaya tarafından *Salâhuddîn el-Alâî ve Hadisçiliği* ismiyle bir doktora tezi halen devam etmektedir.

mevzûâta dair eser telif eden diğer âlimlerin uydurma olarak değerlendirdikleri hadislere, usûl bağlamında yöneltlen ilk tenkitlerin mahiyetini tespit açısından kıymeti haizdir. Dolayısıyla bu tür eserler hakkında yapılacak çalışmalar, hadislerin sıhhat durumlarını tespit için âlimlerin nasıl bir yöntem takip ettikleri hakkında bilgiler sunması yanında, günümüzde mevzû olduğu iddia edilen rivayetlere yönelik isnad ve metin açısından ne gibi çalışmaların yapılabileceğine dair fikir vermesi açısından da önemlidir.

Alâî'nin *en-Nakdü's-sahîh* adlı eserinde İbnü'l-Cevzî'nin mevzû hükümünü verdiği bazı hadislere yönelik değerlendirmelerinin tetkik edildiği bu çalışmada, Alâî'nin hadisçi kimliğinin yanında *en-Nakdü's-sahîh* adlı eseri tanıtılacak, onun hadislere dair yaptığı analizlerde takip ettiği metoda dair tespitler ve bazı rivayetlerin ayrıca isnad ve metin açısından tahlili yapılacaktır. Bu rivayetlerin tahlilinde, öncelikle hadise mevzu hükümü verilmesine sebep olan râvilerin durumları ricâl eserlerinden kapsamlı olarak araştırılmak suretiyle tespit edilecek, ardından söz konusu hadislerin, İbnü'l-Cevzî ve Alâî'nin zikretmediği ve mütâbi olmaya elverişli tarikleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Ardından da hadisin metni ile ilgili açıklamalar yapılacaktır. Burada belirtmek gerekir ki; makale sınırlarını hayli aşacağı düşüncesiyle, muhtevastaki on dokuz rivayetin tamamına dair analizleri zikretmek yerine sadece dördüne yer verilmek durumunda kalınmıştır. Rivayetlerin seçiminde ise Kaderiyye'nin zemmedildiği, tesbih namazının fazileti ve Hz. Ali'nin ilmin kapısı olduğu açıklanan hadisler gibi haklarında çalışma yapılan hadislerin dışındaki rivayetler tercih edilmiştir.⁴

Eserin geneli dikkate alındığında müellifin başarılı isnad tahlillerinde bulunduğunu söylemek mümkündür. Ancak Alâî'nin söz konusu rivayetlere dair neredeyse metin tenkidine hiç yer vermediği görülmektedir. Bunun yanında bizim de hadisleri takviye sadedinde Alâî'den farklı olarak daha kuvvetli isnadlara ulaşma imkânı bulmamız, âlimlerce mevzû oldukları ifade edilen rivayetlerin, bugün tekrar kolektif çalışmalarla, yeni ve kapsamlı yöntemler ilave etmek suretiyle isnad ile birlikte metin analizine de tabi tutulmaları gerektiği fikrini hâsıl etmiştir. Nitekim Alâî, müteahhirûn âlimlerin, hadislere mevzû hükümü vermelerinin, mütekad-

4 Köktaş, "Kaderiyye ve Mürcie ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi", 113-143; Özmen, *Tesbih Namazı Hadisinin Tahkik, Tahric ve Tenkidi*; Avcı, "Ben İlim Şehriyim Ali de Onun Kapısıdır" Hadisi Üzerine", 371-381.

dimûna nazaran daha zor olduğunu, zira hadislerin bütün tariklerinin bir araya getirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁵ Bu çalışmada ulaştığımız veriler çerçevesinde de son dönem araştırmacıları olan bizler için bu durumun daha da zorlaştığını söylemek mümkündür. Zira bugün sahip olduğumuz dijital olanaklarla, âlimlerin tahrîc faaliyetlerinde ulaşamadıkları tarikleri de elde etme imkânına sahip bulunmaktayız.

1. Salâhuddîn el-Alâî ve Hadisçiliği

Kaynaklarda “imam, allâme, hucce, fukahânın muhaddisi, muhakkik” gibi lakaplarla tanıtılan Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-Alâî, 694/1295 yılında Dımaşk'ta Türk asıllı asker bir babanın oğlu olarak dünyaya geldi.⁶ Dokuz yaşında hafızlığını ikmal ettikten sonra hocası Fezârî'den (ö. 729/1329) hadis dinlemeye başlayan Alâî, on dokuz yaşına kadar *Kütüb-i Sitte* başta olmak üzere birçok hadis, fıkıh ve usul kitabını tahsil etmiş ve bunlardan bir kısmını da ezberlemiştir. Mizzî (ö. 742/1341) ve Zehebî'nin (ö. 748/1348) de aralarında bulunduğu yedi yüz kadar âlimden ders alan Alâî, hadis ilminde söz sahibi olan önemli isimlere de hocalık yapmıştır. İbn Receb el-Hanbelî (ö. 795/1393), İbnü'l-Mülakkın (ö. 804/1401) ve Irâkî (ö. 806/1404), onun önde gelen talebelerindedir.⁷

Alâî, İslâmî ilimlerdeki gayreti ve başarıları yanında ahlâkî açıdan da âlimlerin övgüsüne mazhar olmuştur. Talebesi Belevî (ö. 780/1378) “İlim, zekâ ve suret yanında ahlak, zühd ve ihlas açısından gözlerim ondan iyisini görmedi” ifadesini kullanırken, onun her Ramazan ayı geldiğinde ailesinden uzak, bütün zamanlarını mescitte zikre ve ibadete has-

5 Alâî, *en-Nakdü's-sahîh*, 25. Ancak Zerkeşî'ye göre Alâî'nin bu görüşü tartışmaya açık bir tespittir. Zira mütekaddimûn âlimleri bir hadise mevzû değil “aslı yoktur” şeklinde hüküm vermişlerdir. Sonraki dönemlerde bu hükmün tersine bir durum ortaya çıktığında ise hadis için âlimler tarafından farklı hükümler ortaya konmuştur. Burada yapılması gereken araştırma yapmak ve bu konuda söz sahibi âlimlerin görüşlerine müracaat etmektir. Eğer onlardan da muhalif bir görüş bulunmazsa o zaman mütekaddimûn âlimlerin görüşlerine itimat etmek gerekmektedir. bk. Zerkeşî, *en-Nüket*, 2/266 vd.

6 Safedî, *el-Vâfi*, 13/256, 257; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, 533.

7 İbn Kâdî Şehbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 3/91; Safedî, *el-Vâfi*, 13/257, 258; Nuaymî, *ed-Dâris*, 1/46. Alâî'nin hayatı ve ilmî kişiliği hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Halîl, *el-Hâfız el-Alâî vecühûduhû fi'l-hadîs ve ulûmih*, 17-93.

retmek suretiyle itikâf halinde geçirdiğini söylemektedir.⁸ İbn Hacer de hocası Irâkî'nin, onun hakkında "İlim ve dini kendinde toplayan, kerem ve mürûet sahibi bir kimsedir" dediğini nakletmektedir.⁹ Alâî, bir yandan ilmî araştırmalarına devam ederken, diğer yandan da halkın manevî noktadan gelişmesi için vaaz ve irşad faaliyetleri ile meşgul olmuş, insanlara ahiret hayatını unutmamaları noktasında uyarılar ihtiva eden eserler kaleme almıştır. Nitekim kırk hadise dair telif ettiği eserler bunu teyit etmektedir.¹⁰ Sübkî (ö. 756/1355) ve Irâkî tarafından "kendisinden sonra yeri doldurulamayacak biri, doğunun ve batının hâfızı" gibi ifadelerle nitelendirilen Alâî,¹¹ ilim adına bereketli geçen bir hayatın ardından, 761/1359 yılında Kudüs'te vefat etmiş ve Mescid-i Aksâ'nın surları tarafındaki Bâbu'r-rahme Kabristanı'na defnedilmiştir.¹²

Alâî, usul ve fıkıh ilmine vukufiyeti ile beraber muhaddis kimliği ile de tanınan bir âlimdir. Daha önce de ifade edildiği üzere dokuz yaşında hadis dinlemeye başlayan, on dokuz yaşına geldiğinde hadis kaynaklarının hemen hepsini hocalarından dinleyen ve bunların bir kısmını ezberleyen Alâî, yirmili yaşlara geldiğinde dâruhadislerde hocalık yapmaya başlamıştır. Şam'daki Nâsırıyye ve Esediyye, Kudüs'teki Salâhiyye ve Tenkîziyye medreselerinde hadis dersleri vermiştir. Kudüs'te bulunan Seyfiyye dâruhadisinde,¹³ Dimaşk'ta Hımsiyye dâruhadisinde ve otuz yıl süreyle de Sükkeriyye dâruhadisinde de görev yapan Alâî, özellikle râvilerin durumlarını tespit etme, sened ve metinlerle ilgili hususlardaki uzmanlığı, âlî ve nâzil senedleri elde etmek için gösterdiği çaba konusunda âlimlerce takdir edilmiştir.¹⁴ Kaynaklarda Alâî'nin hafıza ve itkan bakımından çağdaşları arasında üstün bir yere sahip olduğu ifade edilmekte-

8 Belevî, *Tâcü'l-mefrih*, 54.

9 İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 2/215.

10 Alâî, *Kitâbü'l-erba'in fî a'mâlî'l-müttakîn*; *Erbeûna hadisen muntekâten mine'l-âdâb lil-Beyhakî*. Bu eserin yazma nüshası, Medine İslâm Üniversitesi Kütüphanesi'nde 1508 numara ile kayıtlıdır.

11 Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ*, 10/35; İbn Kâdı Şehbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 3/91; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 2/215.

12 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 14/267; İbn Kâdı Şehbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 3/91. Ayrıca bk. Başaran, "Alâî", 2/331-332.

13 İbn Kâdı Şehbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 3/91; Nuaymî, *ed-Dâris*, 1/47, 48.

14 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 14/108; İbn Kâdı Şehbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 3/91; Nuaymî, *ed-Dâris*, 1/45.

dir.¹⁵ İbn Kesîr (ö. 774/1373) onun âlî ve nâzil isnadlara sahip olduğunu, hadislerin tahrîci yanında fıkıh ve dil alanında da söz sahibi olduğunu söylemektedir.¹⁶

Alâî'nin, gerek tefsir, fıkıh, usûl-i fıkıh, siyer ve biyografi gerekse hadis ilimlerine dair olmak üzere yüze yakın eseri bulunmaktadır. Onun eserleri hem kendi döneminde hem de sonraki asırlarda dikkat çekmiş ve âlimler tarafından söz konusu çalışmalarına atıflarda bulunulmuştur. Özellikle İbnü'l-Mülakkın, İbn Hacer, Sıbt İbnü'l-Acemî (ö. 841/1438), Süyûtî (ö. 911/1505) ve daha birçok âlim, tahrîc ve ricâle dair telif ettikleri eserlerinde, Alâî'nin görüşlerine yer vermişlerdir.¹⁷

Eserlerinin birçoğu henüz neşredilmemiş olan Alâî'nin, hadis ilmine dair telif ettiği tespit edilen kitapları şunlardır:

1. *Buğyetü'l-mültemis fî sübâyyeti hadisi İmam Mâlik b. Enes*
2. *Câmiu't-tahsîl li-ahkâmi'l-merâsîl*
3. *el-Müselselât*
4. *en-Nakdü's-sahîh limâ ü'türıza aleyhi min ehâdîsi'l-Mesâbîh*
5. *Nazmü'l-ferâid limâ tezammenehû hadîsü zi'l-yedeyn mine'l-fevâid*
6. *İsâratü'l-fevâidi'l-mecmûa fî'l-işâreti ile'l-ferâidi'l-mesmûa*
7. *Tahkîku münîfi'r-rütbe li-men sebete lehü şerîfü's-sohbe*
8. *Tashîhu hadîsi'l-kulleteyn ve'l-keîlâmu alâ esânîdihî*
9. *et-Tenbîhâtü'l-mücmele alâ'l-mevâzi'l-müşkile*
10. *Kitâbü'l-muhtelitîn*
11. *Cüz' fî hadisi "Kata'a fî micennin vemâ yeteallaku bihi*
12. *Hadîsü keşfü'n-nikâb ammâ rava's-Şeyhân lil-ashâb*
13. *Erbeûna hadîsen müntekâten mine'l-âdâb lil-Beyhakî*
14. *Raf'u'l-işkâl an-hadîsi sıyâmi sittet-i eyyâm min-Şevvâl*

15 İbn Kâdi Şehbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, 3/91.

16 İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 14/267.

17 Bk. İbnü'l-Mülakkın, *et-Tevzîh*, 1/285, 296; 26/643; Sıbt İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn*, 11, 34, 41, 51, 64, 65; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, 1/44; 2/583; 3/99; 5/254; a.mlf. *Lisânü'l-Mizân*, 1/78, 89; 2/72, 141; 3/142, 195; 4/26107; 5/85, 190; 6/72, 83; Süyûtî, *Kütü'l-muğtezî*, 1/321, 375; 2/577, 602; a.mlf., *el-Leâli'l-masnûa*, 1/237, 305; 2/37, 353.

15. *el-Mietü'l-müntekâh min Süneni Ebî Dâvud*

16. *el-Mietü'l-müntekâh min meşyehati İbni'l-Buhârî*

17. *Ehâdîsü müntekâh min cüz-i Ebî Mes'ûd Ahmed*

18. *el-Erbaûne'l-ilâhiyye*

19. *el-Mietü'l-müntekâh mine't-Tirmizî*.¹⁸

Alâî'nin yukarıda isimleri zikredilen eserleri, matbu olanlarıdır. Ayrıca onun birçoğu muhtelif hadislerin tahrîcine ve kırk hadis edebiyatına dair olmak üzere hadis ilmine dair otuz kadar neşredilmemiş eseri bulunmaktadır. *el-Mi'etü'l-müntekâh min Sahîh-i Müslim*, *el-Müdellisîn*, *el-Veşyü'l-mu'allim fî men ravâ 'an-ebîhi 'an-ceddihî*, *Kitâbü'l-erba'în fî a'mâli'l-müttakîn*, *Kitâbü'l-erba'îni'l-kübrâ* ve *'ulûmü'l-hadîs*, bu tür eserlerinden bazılarıdır.¹⁹ Alâî'nin hadis ilmine dair telif ettiği ancak henüz neşredilmemiş olan bu eserler, araştırmacıların ilgisini beklemektedir. Gerek matbu gerekse yazma eserleri üzerinde yapılacak çalışmalar, onun âlimlerce takdir edilen ve hadislerin sıhhati ile râvilerin cerh ve ta'dîl durumlarını tespit ettiği yöntemin ortaya konması ve bundan istifade edilmesi adına önem arz etmektedir.

2. Alâî'nin en-Nakdü's-sahîh Adlı Eseri

Mesâbîhu's-sünne, Begavî'nin *Kütüb-i Sitte* başta olmak üzere sair güvenilir hadis kaynaklarından derleyerek telif ettiği en meşhur eseridir. Her ne kadar eserindeki kimi hadisler için yaptığı değerlendirmeler sebebiyle İbn Hacer, Süyûtî ve İrâkî gibi muhaddisler tarafından tenkit edilse de üzerine yapılan kırktan fazla şerh ve tahrîc çalışmasıyla İslâm âleminde hüsnü kabul görmüş, âlimlerin takdirine mazhar olmuş ve yıllarca medreselerde okutulmuştur. Hakkında yapılan çalışmalara baktığımızda, çoğunluğunun şerh türü eserler olduğu görülmektedir. Burada, yaptığımız araştırma neticesinde Alâî'ye gelinceye kadar eser üzerine yapılmış herhangi bir tahrîc çalışması tespit edemediğimizi belirtmeliyiz.²⁰ Dola-

18 Alâî'nin hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Alâî, *Mecmûu resâili'l-Hâfız el-Alâî*, thk. Vâil Muhammed Bekir; Halîl, *el-Hâfızu'l-Alâî ve cühûduhû fî'l-hadîs ve ulûmihî*, 17-93.

19 Eserleri için bk. Nuaymî, *ed-Dâris*, 1/46-48; Alâî, *en-Nakdü's-sahîh* (Muhakkikin mu-kaddimesi), 10-14; Me'mûn Fellâh Halîl, *el-Hâfızu'l-Alâî vecühûduhû fî'l-hadîs ve ulûmihî*, 51-93; Başaran, "Alâî", 2/331-332.

20 *Mesâbîh* üzerine yapılan çalışmalar hakkında geniş bilgi için bk. Begavî, *Mesâbîhü's-sünne*, 1/63-72.

yısıyla *en-Nakdü's-sahîh*'in, *el-Mesâbîh*'in bazı hadisleri üzerine yapılan ilk tahrîc çalışması olma ihtimali de bulunmaktadır. Bununla birlikte *el-Mesâbîh* üzerine yapılan son dönem çalışmalarda, Alâî'nin eserinden bahsedilmemesi de dikkat çekicidir. Nitekim konuyla ilgili atıflar, Alâî'den bir asır sonra gelmiş olan İbn Hacer'in *Hidâyetü'r-ruvât ilâ tahrîci'l-Mesâbîh ve'l-Miškât*'ına yapılmaktadır.²¹

Alâî, tam adı *en-Nakdü's-sahîh limâ ü'türiza aleyhi min ehâdîsi'l-Mesâbîh* olan eserini, Begavî'nin *el-Mesâbîh*'inde yer alan ve İbnü'l-Cevzî'nin mevzû olarak nitelendirdiği hadislerin çoğunun, aslında iddia edildiği gibi olmadığını ortaya koymak için telif ettiğini ifade etmektedir.²² Müellif, hadislerin ihticâc edilmesi bakımından ayrıldığı kısımları da açıkladıktan sonra hadislerin tashîhi, tahsîni ve taz'îfi konusunda dikkate alınması gereken birtakım kurallar ile *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin bazı hadis rivayet şartlarını zikretmekte ve hadislere mevzû hükmü vermekle ilgili bazı değerlendirmelerde bulunmaktadır. Alâî, bir hadisin senedinin zayıf olmasından dolayı gerçekte de zayıf olması gerektiğini ifade etmektedir. Zira hadisin, ricâli ile ihticâc olunan bir başka senedinin bulunma ihtimali mevcuttur. Ayrıca zayıf hadisin yine zayıf olan diğer tariklerinin toplamıyla da hasen derecesine çıkması söz konusudur. Ancak bu durum, râvilerin yalancılıkla itham edilmediği durumlar için geçerlidir.²³

Alâî, sonraki dönem âlimler için hadislere mevzû hükmü vermenin, ilk dönem âlimlere kıyasla oldukça zor olduğunu ifade etmektedir. Zira bir hadise uydurma diyebilmek için onun bütün tariklerini bir araya getirmek ve bu tarikler üzerinde kapsamlı tahliller yapmak gerekmektedir. Sadece bir tarikten hareketle hadise mevzû hükmü vermek mümkün değildir. Ayrıca bu alanda engin bilgi sahibi âlimler için, hadislere mevzû hükmü vermek için râvilerinden birinin yalancı olması yanında daha birçok karine bulunmalıdır. Alâî, İbnü'l-Cevzî'nin böyle karineler ihtiva etmeyen hadislere mevzû hükmü verdiği için âlimler tarafından tenkit edildiğini ifade etmektedir. Onun mevzû hükmü verdiği hadislerin içinde

21 Çakır, *el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî ve Hadis İlmi'ndeki Yeri*, 67-7. *Mesâbîhu's-sünne*'yi tahkik ederek yayımlayan Yûsuf Maraşlı da eser üzerine yapılan kırk üç çalışmayı zikretmiş ancak Alâî'nin söz konusu eserine yer vermemiştir. Bk. Begavî, *Mesâbîhü's-sünne*, 63-72

22 Alâî, *en-Nakdü's-sahîh*, 21.

23 Alâî, *en-Nakdü's-sahîh*, 22-25.

terğîb ve terhîbde kullanılabilecek sahih olması muhtemel zayıf rivayetler bulunduğu gibi hasen hatta bazı âlimlerin sahih kabul ettiği rivayetler de mevcuttur.²⁴ Yine bu hadislerin içinde farklı ve ikinci bir tarikine henüz ulaşılmamış hadisler de vardır. Alâî, hadislere böyle dar çerçeveden yaklaşmak suretiyle mevzû hükmü vermenin sakıncalı olduğunu ifade etmektedir. Zira sonradan gelen ve hadis ilminde uzmanlığı olmayan kimselerin bu hükümleri araştırmadan kabullenmeleri ve böylece hadisin mevzû olarak yaygınlaşması söz konusudur. Dolayısıyla Alâî'ye göre sahih veya zayıf olması muhtemel hadisler karşısında aceleci bir yaklaşımla mevzû hükmü vermekten kaçınılmalıdır. Bunun dışında mevzû olabilecek hadislerin zaten bu alanda söz sahibi olan âlimler tarafından tespit edilmesi de zor değildir.²⁵

Alâî, yukarıdaki açıklamalardan sonra İbnü'l-Cevzî'nin *Mesâbîh*'teki mevzû hükmünü verdiği on dokuz hadisin tahlilini yapmaktadır. Kaderiyye'nin ümmetin Mecûsîleri mesabesinde olduğu ve cenazelerine gidilmeyeceği, hamama gitmenin şeytânî bir iş olduğu, müminin saf ve kerîm bir karaktere, fâcirin ise hilebaz ve kötü karakterli olduğu, Hz. Ali'nin ilmin kapısı olduğu ifade edilen hadisler, Alâî'nin eserine aldığı rivayetlerden bazılarıdır.

Alâî'nin, eserindeki hadislerin isnad analizlerini yaparken takip ettiği metotla ilgili şunları söyleyebiliriz; Eserde öncelikle Tirmizî'nin açıklamalarına fazlaca yer verildiği görülmektedir. Öyle ki Alâî, on dokuz hadisin on ikisinde Tirmizî'nin değerlendirmelerini nakletmekte, bunlardan bazılarını da kimi zaman ilgili hadisin zayıf veya hasen derecesine yükselmesi için gerekçe olarak ileri sürmektedir. Meselâ, İbnü'l-Cevzî tarafından senedindeki yalancılıkla cerh edilmiş bir râvi sebebiyle mevzû olarak hüküm verilen “صِنْفَانِ مِنْ أُمَّتِي لَيْسَ لَهُمَا فِي الْإِسْلَامِ نَصِيبٌ” hadisinin, farklı tariklerini naklettikten sonra mütâbaatları ve Tirmizî'nin de söz konusu hadisi tahsîn etmesiyle hadisin mevzû veya vâhî olmaktan çıktığını ifade etmektedir.²⁶

24 Bu konuda İbnü'l-Cevzî'ye yöneltilen eleştiriler hakkında bilgi için bk. Gökduman, *Süyûtî'nin Uydurma Hadisler Konusunda İbnü'l-Cevzî'ye Yönelttiği Eleştiriler*, 42-122; Pekel, *İbnu'l-Cevzî'nin Eleştirdiği et-Tirmizî'de Yer Alan Rivâyetler*, 46, 47; Kartal, *el-İlelu'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye Adlı Eseri Işığında İbnu'l-Cevzî'nin Cerh ve Ta'dîl Metodu*, 89-93.

25 Alâî, *en-Nakdü's-sahîh*, 25-26.

26 Alâî, *en-Nakdü's-sahîh*, 28.

Alâî, eserine aldığı hadislerden on ikisinin hasen, beşinin zayıf ve iki hadisin de sahih olduğunu belirtmektedir. Bu oranlar, Begavî'nin *Mesâbih*'ine aldığı hadislerin durumlarına dair yaptığı taksime de muvafık görünmektedir. Zira Begavî, eserindeki hadisleri sahih ve hasen şeklinde ikiye ayırmakta, sahihlerle Şeyhân'ın tahrîc ettiklerini, hasenlerle de Ebû Dâvud, Tirmizî ve diğer hadis imamlarının eserlerine aldıkları hadisleri kastettiğini ifade etmektedir.²⁷ Alâî'nin hasen olarak değerlendirdiği hadislere bakıldığında tamamının, söz konusu eserlerde beraberce veya yalnız birinde zikredildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu hadisler aynı zamanda Begavî nazarında da hasen olarak kabul edilmektedir.

Alâî'den yaklaşık bir asır sonra yaşamış olan İbn Hacer'in, aynı hadislerin mevzu veya vâhî olmadıklarını göstermek amacıyla *Ecvibetü'l-hâfiz İbni Hacer el-'Askalânî an ehâdîsi'l-Mesâbih* adıyla bir eser telif ettiğine yukarıda işaret edilmişti. Söz konusu esere bakıldığında İbn Hacer'in de hadislerin hemen tamamında Alâî'ye muvâfakat ettiği görülmektedir.²⁸ Ancak burada İbn Hacer'in *en-Nakdû's-sahîh*'e herhangi bir atıfta bulunmadığını da belirtmek isteriz. Oysa o, bazı kitaplarında Alâî'nin farklı eserlerine atıflarda bulunmaktadır.²⁹

Yukarıdaki açıklamalardan Alâî'nin, Begavî'yi müdâfaa etmek, Tirmizî'yi tasdik veya İbnü'l-Cevzî'yi tenkit etmek adına hadislerle dair zorlama hükümler verdiği anlaşılmalıdır. Nitekim o, “يَا عَلِيُّ لَا يَجِلُّ لِأَخِي أَنْ يُجَنَّبَ” hadisi hakkında, söz konusu rivayetin zayıf olduğunu belirtmekte ve bununla birlikte hasen olmasının mümkün olmadığını belirtmekte ve Tirmizî'nin bu hadisi tahsîn etmesinin hayret verici olduğunu ifade etmektedir.³⁰ Yine o, hadisin zafiyetinin giderilemediği yerlerde

27 Begavî, *Mesâbihü's-sünne*, 1/110.

28 *en-Nakdû's-sahîh*'i İbn Hacer'in *el-Ecvibe*'siyle mukayese ettiğimizde, iki eser arasında bariz bir farklılığın bulunmadığını söyleyebiliriz. Hatta birkaç hadis dışında rivayetler hakkındaki tespitler, mütâbî olarak zikredilen tarikler de birbirinin aynıdır. Sadece İbn Hacer'in eseri, *en-Nakdû's-sahîh*'ten bir hadis eksik ve bir de farklı hadis ihtiva etmekle ayrılmaktadır. *en-Nakdû's-sahîh*'teki onuncu hadis olarak zikredilen “للسائل حتى” rivayeti, İbn Hacer'in eserinde yer almamaktadır. Bk. Alâî, *en-Nakdû's-sahîh*, 40. Ayrıca İbn Hacer'in eserindeki “إن الناس بمصر من أمصارا” rivayeti, *en-Nakdû's-sahîh*'te mevcut değildir. Bk. İbn Hacer, *Ecvibetü'l-Hâfiz İbni Hacer*, 3/1787.

29 İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/444, 3/99, 5/2548/198; a. mlf., *en-Nüket alâ kitâbi'bni's-Salâh*, 1/70, 2/545, 696, 712; a. mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/143, 272, 2/82, 166, 3/40, 6/439.

30 Alâî, *en-Nakdû's-sahîh*, 55-56.

Begavî'nin hatalı olduğunu belirtmekten de çekinmemektedir. Meselâ, “ إِذَا كَتَبَ أَحَدُكُمْ كِتَابًا فَلْيَتَرَبَّهُ، فَإِنَّهُ أَنْجَحٌ لِلْحَاجَةِ ” hadisinin Tirmizî ve İbn Mâce tarafından rivayet edilen iki tarikini nakletmekte, ardından hadisin mevzû olmasa da şiddetli zayıf olduğunu ve burada Begavî'ye yapılan itirazın haklı olduğunu ifade etmektedir.³¹

Müellif, İbnü'l-Cevzî'nin iddiasının aksine söz konusu hadislerden bazılarının sahih ve hasen, bazılarının da zayıf olduğunu gerek tenkit edilen râvilerin durumlarına açıklık getirmek suretiyle, gerek hadislerin farklı ve mütâbi^c olmaya elverişli olan tariklerini zikretmek suretiyle ortaya koymaktadır. Râviler hakkındaki geniş açıklamalarına bakıldığında onun âlimlerin de dediği gibi onun cerh tadil ilmine ayrı bir önem verdiği anlaşılmaktadır.

Alâî'nin eserindeki hadislerin geneli için hasen hükmünü verdiği daha önce ifade edilmişti. Bu noktada, onun nazarında hasen ve zayıf hadisin ne anlam ifade ettiği şeklinde bir soru akla gelmektedir. İzzüddin es-San'ânî'nin (ö. 577/1182) ifadesine göre Alâî, hasen hadisin tanımı konusunda, kimi âlimlerin sahih ile hasen hadis arasını tefrik etmediği için Hattâbî'ye yönelttikleri eleştirileri isabetli bulmamaktadır. Ona göre Hattâbî, önce sahih hadisi tarif etmiş ardından da “ مَا عُرِفَ مَخْرُجُهُ وَاشْتَهَرَ رِجَالُهُ ” şeklinde hasen hadisin tanımını yapmıştır. Hattâbî söz konusu tanımı ile hasen hadisi, sahih hadisten tefrik etmiş ve sahih derecesine ulaşmayan hadisler olduğunu ifade etmek istemiştir.³² Ayrıca Alâî, şiddetli zafiyeti bulunmayan zayıf hadislerin fezâil gibi konularda kullanılması konusunda âlimler arasında icmanın bulunduğunu ve bu tür hadislerin de yalancı veya yalancılıkla itham olunan ya da galatı fâhiş olan râvilerin infirad etmedikleri hadisler olduğunu ifade etmektedir.³³ Bu, onun nazarında senedlerden birinde yalancı veya yalancılıkla itham olunan biri olmasını, hadise mevzû hükmü vermek için yeterli görmediğini göstermektedir. Dolayısıyla isnadları böyle olan hadislerin zafiyetlerinin giderilmesi ve hasen mertebesine yükselmesi her zaman ihtimal dâhilindedir. Nitekim Alâî, senedinde yalancılıkla cerh edilmiş olan Ammâr b. Zerbâ'î'den dolayı İbnü'l-Cevzî tarafından mevzû olarak nitelendirilen “ إِيَّاكَ وَسِبَاخَهَا.. ” hadisinin, sahih bir senedini zikretmek suretiyle mevzû olmadığını ortaya koymak-

31 Alâî, *en-Nakdü's-sahîh*, 38, 39.

32 İzzüddîn es-San'ânî, *Tevzîhu'l-efkâr*, 1/145.

33 Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, 1/298.

tadır.³⁴ Alâî'nin yöntemine dair son olarak ifade etmek gerekirse; müellif, eserine aldığı hadislerin mevzû olmadıklarını ortaya koyma konusunda rivayetlerin birkaçı dışında sadece isnadlarıyla ilgilenmektedir. Bu bağlamda eserin isnad analizi açısından başarılı olduğu söylenece de metin tenkidi açısından yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir.

Alâî'nin *en-Nakdû's-sahîh*'i, alanında her ne kadar İbn Hacer'in *el-Ecvibe*'si kadar şöhret bulamasa da Zerkeşî (ö. 794/1392), Sehâvî (ö. 902/1497) ve San'ânî gibi kendinden sonraki âlimlerin dikkatini çekmiş ve buradaki görüşlerine atıflar yapılmıştır.³⁵ *en-Nakdû's-sahîh*, 1985 yılında Abdürrahim Muhammed el-Kaşkarî tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir.

3. Alâî'nin, *Mesâbih*'te Yer Alan ve İbnü'l-Cevzî'nin Mevzû Olduğunu İddia Ettiği Bazı Hadislere Dair Değerlendirmeleri

Alâî mezkûr eserinde, *Mesâbih*'te yer alan ve İbnü'l-Cevzî'nin mevzû olarak nitelendirdiği on dokuz hadisin tahrîc ve tahlilini yapmaktadır. Söz konusu hadislerin tamamının değerlendirilmesi, çalışmanın sınırlarını aşacağı için, daha önce de ifade edildiği üzere aşağıda sadece dört rivayet (4, 6, 9 ve 11 numaralı hadisler) ele alınacaktır. Bu bağlamda söz konusu rivayetler şunlardır:

3.1. Taziyenin Fazileti ile İlgili Rivayet

Alâî'nin İbnü'l-Cevzî'yi tenkit ettiği hadislerden biri, taziye ziyaretinde bulunan kişinin, cenaze sahibinin sabrı mukabilinde alacağı sevabı kazanması ile ilgilidir. İlgili hadisin metni şöyledir:

مَنْ عَزَى مُصَابًا فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِهِ

“Başına bir musibet gelene taziye ziyaretinde bulunan kimseye musibete uğrayanın sevabı kadar sevap verilir”³⁶

İbnü'l-Cevzî, söz konusu hadisin biri Câbir b. Abdullah (ö. 78/697), üçü de İbn Mes'ûd (ö. 32/652-53)'dan olmak üzere dört tarikini naklet-

34 Alâî, *en-Nakdû's-sahîh*, 48, 49.

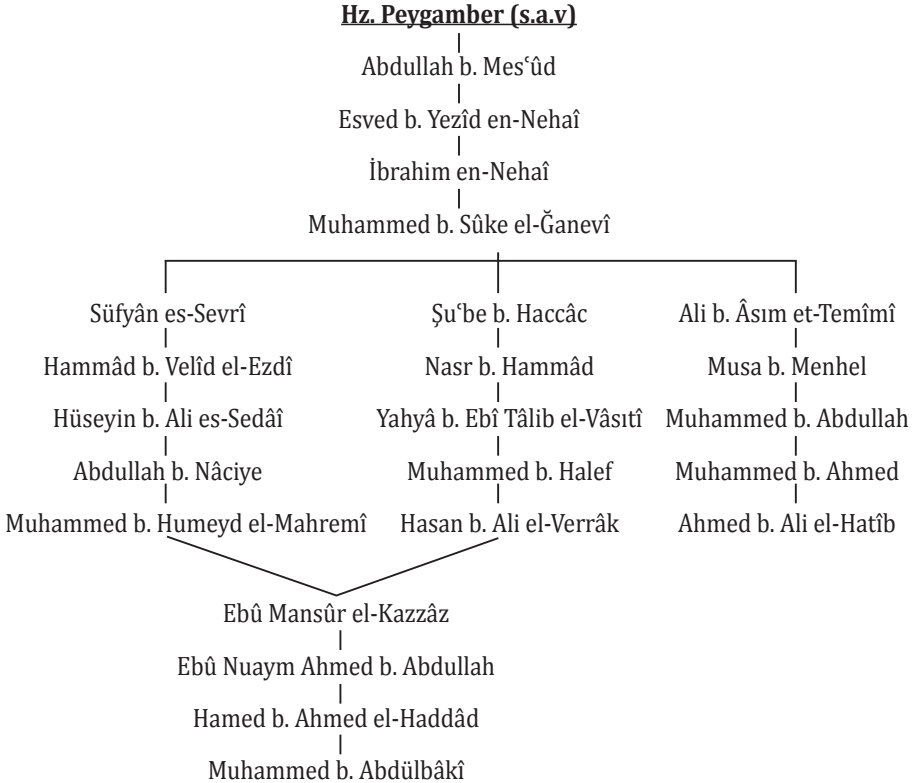
35 Zerkeşî, *en-Nüket*, 2/266; Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 1/256; İzzüddîn es-San'ânî, *Tevzîhu'l-efkâr*, 2/74.

36 Begavî, *Mesâbihü's-sünne*, 1/567; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/223; Alâî, *en-Nakdû's-sahîh*, 33.

mekte ve her bir seneddeki râvilerle ilgili cerhleri açıklamaktadır. Câbir b. Abdullah tariki ile gelen hadisin isnadı şöyledir:

Muhammed b. Abdülmelik → Abdullah b. Mes'ade el-Kızârî → Hamza b. Yûsuf es-Sehmî → Ebû Ahmed b. Adî → Muhammed b. Ahmed b. el-Hasen → Yahyâ b. es-Serî → Ali b. Yezîd es-Sadâî → Muhammed b. Ubeydullah el-Arizmî → Ebu'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim el-Kureşî → Câbir b. Abdullah → Hz. Peygamber (s.a.v).

İbnü'l-Cevzî'ye göre Câbir (r.a) tarikiyle gelen hadisin senedindeki râvilerden Muhammed b. Ubeydullah el-Arizmî hakkında Yahyâ b. Maîn "hadisi yazılmaz", Nesâî de "hadisleri metruktür" ifadesi kullanmaktadır.³⁷ İbn Mesûd'dan gelen tarikleri gösteren isnad şeması ise şöyledir:

37 İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/223.

İbnü'l-Cevzî, yukarıdaki isnad şemasında görülen ve Sevrî tarikiyle gelen senedde yer alan Hammâd b. Velîd isimli râvinin Sevrî'den teferrüd ettiğini, ayrıca İbn Hibbân'ın onun hakkında "hadis hırsızı, hadisleriyle ihticâc edilmez", İbn Adî (ö. 365/976) de "hadislerinin hiç biri mütâbaat olarak kullanılmaz" dediğini belirtmiştir. Şu'be'den gelen tarikteki Nasr b. Hammâd da Şu'be'den teferrüd etmiştir. Yahyâ b. Maîn ve Müslim (ö. 261/875) de onun için "yalancı", Nesâî de (ö. 303/915) "sika değildir" ifadesini kullanmıştır. Diğer tarikteki Ali b. Âsım et-Temîmî ise Muhammed b. Sûke'den teferrüd etmiş, Şu'be ve Yahyâ b. Maîn tarafından da "yalancı" olarak nitelendirilmiştir. Dolayısıyla söz konusu rivayet İbnü'l-Cevzî'ye göre mevzûdur.³⁸ Söz konusu hadis, Tirmizî ve İbn Mâce tarafından, tablodaki üçüncü tarihte görülen Ali b. Âsım et-Temîmî → Muhammed b. Sûke → İbrahim en-Nehâî → Esved b. Yezîd en-Nehâî → İbn Mesûd ortak senediyle rivayet edilmiştir.³⁹

Alâî, İbnü'l-Cevzî'nin hadisin mevzû olduğuna dair ileri sürdüğü gerekçeleri kısaca aktardıktan sonra, özellikle Tirmizî ve İbn Mâce'nin senedlerinde bulunan ve İbnü'l-Cevzî'nin de temas ettiği Ali b. Âsım'ın problemlili bir râvi olduğuna ve söz konusu hadisin, âlimlerin geneli tarafından tenkide maruz kaldığına dikkat çekmektedir. Ancak Alâî, mezkûr açıklamalar yanında, ilgili hadisin Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) tarafından, İbrahim b. Müslim el-Huvârizmî → Vekî' b. Cerrâh → Kays b. Rebî' → Muhammed b. Sûke tarikiyle rivayet edildiğini ifade etmektedir ki; İbrahim b. Müslim el-Huvârizmî, İbn Hibbân'ın *es-Sikât*'ına aldığı ve hakkında tenkidin bulunmadığı bir râvidir.⁴⁰ Kays b. Rebî' ise sadûk olmakla birlikte tenkide maruz kalmıştır ancak onun hadisi Ali b. Âsım'ın rivayeti için mütâbî' olmaya elverişlidir. Alâî, mezkûr hususlar çerçevesinde hadisin hasen mertebesine yükseldiğini ifade etmektedir. Ancak o, bunun nihaî bir hüküm olmadığını, hadisin zayıf olma ihtimalinin bulunduğunu, bunun yanında mevzû olarak değerlendirilmesinin ise mümkün olmadığını belirtmektedir.⁴¹ Bu açıklamalardan sonra mezkûr hadisin senedlerine dair şunları söyleyebiliriz:

İbn Mes'ûd tarihinin birinci senedindeki Hammâd b. Velîd, İb-

38 İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/223.

39 İbn Mâce, "Cenâiz" 56, (No: 1062); Tirmizî, "Cenâiz" 73 (No: 1073).

40 İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/71.

41 Alâî, *en-Nakdü's-sahîh*, 33, 34.

nü'l-Cevzî'nin de ifade ettiği gibi metruk bir râvidir.⁴² İbn Hibbân mezkûr hadisin Ali b. Âsım'dan geldiğini, Hammâd'ın ise hadisi çaldığını ve daha sonra Sevrî'yi isnada ekleyerek rivayet ettiğini ifade etmektedir.⁴³ İkinci seneddeki Nasr b. Hammâd da Yahyâ b. Maîn ve Müslim tarafından yalancılık ve hadis uydurmacılığı ile şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır. İbn Adî onun hiçbir hadisinin mahfuz olmadığını ifade etmektedir.⁴⁴

Hadisin ilgili senedlerindeki râvileri araştırırken, âlimlerin, söz konusu hadisin Ali b. Âsım tarihiyle bilindiği şeklindeki açıklamaları dikkatimizi çekmiştir. Hadisin medârı olduğu anlaşılan Ali b. Âsım, üçüncü senedde yer almaktadır ve Muhammed b. Sûke'dan teferrüd ettiği, Şu'be ve Yahyâ b. Maîn gibi âlimler tarafından da yalancılıkla cerh edildiği yukarıda İbnü'l-Cevzî tarafından dile getirilmişti. Bununla birlikte İclî, Ali b. Âsım'a bu konuda haksızlık yapıldığını, onun hadis rivayetiyle maruf sika bir râvi olduğunu ifade etmektedir.⁴⁵ Ahmed b. Hanbel de onun hadislerde hata yaptığını, sahih olan hadislerinin ise alınabileceğini, bunun yanında yalanla itham edilen biri olmadığını söylemektedir. Yine Süfyân b. Uyeyne'ye (ö. 198/814) üçüncü senedde olduğu gibi Ali b. Âsım'ın Muhammed b. Sûke'dan rivayet ettiği hadis okunduğunda onun bu hadisi reddetmediği nakledilmektedir. Vekî' de onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmediğini, hatalı hadislerinin bırakılıp, sahihlerinin alınabileceğini söylemektedir.⁴⁶

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde ilk iki senedin İbnü'l-Cevzî'nin de ifade ettiği üzere şiddetli zafiyet arz ettiğini ve mütâbi' olarak kullanılmaya uygun olmadığını söylemek mümkündür. Bu durumda Ali b. Âsım'ın bulunduğu senedin mütâbi' veya şevâhîde ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır. Alâî, yukarıda Hatîb el-Bağdâdî'nin hadisi Ali b. Âsım'ın olmadığı, İbrahim b. Müslim el-Huvârizmî → Vekî' b. Cerrâh → Kays b. Rebî' → Muhammed b. Sûke tarihiyle rivayet ettiğini, senddeki Kays b. Rebî'in tenkit edilse de sadûk bir râvi olduğunu ve bu senedin Ali b. Âsım'ın senedi için mütâbi' olmaya elverişli olduğunu söylemişti. Alâî'nin kastettiği ve

42 Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 1/601; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, 2/354

43 İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 1/254.

44 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/342; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 10/380.

45 İclî, *Marifetü's-sikât*, 2/156.

46 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20/509; Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, 1/231; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/302, 303.

Hatîb'in rivayet ettiği senedin tamamı şöyledir:

İbrahim b. Abdülvâhid → Ebû Bekir eş-Şâfi' → Muhammed b. Abdullah → İbrahim b. Müslim el-Huvârizmî → Veki' b. Cerrâh → Kays b. Rebî' → Muhammed b. Sûke → İbrâhim en-Nehaî → Esved b. Yezîd en-Nehaî → Abdullah b. Mes'ûd → Hz. Peygamber (s.a.v).⁴⁷

Yukarıdaki senedde Alâî'nin de ifade ettiği üzere tenkide maruz kalan tek râvi Kays b. Rebî'dir. Süfyân es-Sevrî, Veki' ve Şu'be gibi isimlerin kendisinden hadis aldığı Kays b. Rebî' için İclî, onun hadis rivayetiyle maruf sadûk bir râvi olduğunu, ancak oğlunun kitaplarına zarar vermesinden sonra insanların ondan hadis rivayet etmekten kaçındığını ifade etmektedir. Yahyâ b. Maîn onun hakkında bir defasında "leyse bi-şey" bir defasında da "zayıf" ifadesi kullanmaktadır. Bununla birlikte Sevrî ve Şu'be'nin onu tevsik ettikleri de nakledilmektedir. Ahmed b. Hanbel, Kays b. Rebî'nin rivayetlerinde hatalar bulunduğunu ifade etmekte, ancak yukarıda da geçtiği üzere hadislerinin oğlu tarafından haberi olmadan değiştirildiğine dikkat çekmektedir.⁴⁸ İbn Hacer de onun yaşlandığı için hafızasının kötüleştiğini ifade etmektedir.⁴⁹ Bu açıklamalardan hareketle Kays b. Rebî'nin hafıza açısından maruz kaldığı olumsuz durumun yaşlılığı dönemlerine tevafuk etmiş ya da oğlunun kitaplarına verdiği zarardan mütevellit gerçekleşmiş olduğu söylenebilir. Bu durumda senedin şiddetli zafiyet içermediğini hatta hasenliği muhtemel bir sened olduğunu söylemek mümkündür. Hâsılı söz konusu isnad, Alâî'nin ifade ettiği gibi mütâbi' olmaya elverişlidir ve Ali b. Âsım'ın bulunduğu senedi takviye etmektedir. Nitekim İbn Hacer de söz konusu hadisin birbirini destekleyen birçok tarikinin bulunduğunu ve hadise mevzû denemeyeceğini ifade etmektedir.⁵⁰ Bütün bu açıklamalarla birlikte senedlerin söz konusu durumları, zafiyetin giderilmesi noktasında tam bir güven vermemektedir. Sahih veya hasen bir senedin tespit edilmesi, senedlerdeki zafiyeti giderme noktasında yardımcı olacaktır. Yaptığımız araştırma neticesinde ilgili hadisin hasen bir senedine Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *Şuabü'l-îmân*'ında rastlamaktayız. Söz konusu isnad şöyledir:

Ebû Abdullah (Hâkim en-Nîsâbûrî) → Şâfi' b. Muhammed → Ahmed

47 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 11/451, 452.

48 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/34 vd.; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/394.

49 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24/29 vd.; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 8/392 vd.

50 İbn Hacer, *Ecvibetü'l-Hâfiz İbn Hacer*, 3/1783.

b. Umeyr → Ya'kûb b. İshâk → Muhammed b. Sevr → Ma'mer b. Râşid → Muhammed b. Sûke → İbrâhim en-Nehâî → Esved b. Yezîd en-Nehâî → Abdullah b. Mes'ûd → Hz. Peygamber (s.a.v).⁵¹

Yukarıdaki senedde yer alan râvilerden Şâfi' b. Muhammed ve Ahmed b. Umeyr'in dışındaki râviler sikadır. Şâfi' b. Muhammed, hakkında cerh bulunmayan ve âlimler tarafından "imam, hâfız ve muhaddis" olarak nitelenen bir râvidir. Kendisinden Hâkim, Sülemî (ö. 412/1021), Ebû Nuaym gibi isimler rivayette bulunmuştur.⁵² Ahmed b. Umeyr de he ne kadar Dârekutnî onun hakkında "لم يكن قويا" dese de, âlimler tarafından sika olarak tanıtılmaktadır. Zehebî onun sadûk ve Dımaşk'ın önde gelen imamlarından biri olduğunu ifade etmektedir.⁵³ Bu durumda senedin en azından hasen olduğunu ve Ali b. Âsım tarikindeki zafiyeti giderdiğini söylemek mümkündür. Hâsılı, rivayete mevzu demek doğru olmamakla birlikte hasen de demenin pek mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.

Hadisin metnine bakıldığında ise bir müminin yaptığı taziye karşılığında ziyarette bulunduğu kişinin alacağı sevaba nail olacağı bildirilmektedir. Hadisin cenaze bahsine zikredilmesinden buradaki taziyenin cenaze maksadıyla olduğu anlaşılmaktadır. Ancak sadece ölüm değil herhangi bir sıkıntıya maruz kalmaları durumunda Müslümanlara taziyede bulunmak âlimlerce müstehap olarak kabul edilmiştir. Zira taziyede birtakım maslahatlar bulunmaktadır. Sıkıntıya maruz kalan kişinin acısının hafifletilmesi, teselli edilmesi, sabra ve alacağı sevaba teşvik edilmesi, Allah'ın emrine teslim noktasında destek olunması, cenaze ise meyyite hayır dualarda bulunması bu faydalardan bazılarıdır. Mübârekfûrî (1865-1935), mezkûr hadisi açıklarken, kişinin Müslüman kardeşine taziye esnasında sabır ve teslimiyet konusunda yapacağı destek ile "hayra delalet eden o hayrı işlemiş gibidir"⁵⁴ hadisi gereğince sevap alacağını ifade etmektedir.⁵⁵

3.2. Saçlarını Siyaha Boyayanlarla İlgili Rivayet

Mesâbîh'te yer alan ve İbnü'l-Cevzî'nin mevzû hükmü verdiği hadis-

51 Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, 11/465.

52 Zehebî, *Siyer*, 16/388; a.mlf. *Tezkiratü'l-huffâz*, 3/150.

53 Zehebî, *Siyer*, 15/15; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, 334.

54 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 38/132 (No: 23027); Ebû Dâvud "Edeb", 123 (No. 5129); Tirmizî "İlim", 14 (No: 2670).

55 Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, 4/158.

lerden bir diğeri, ahir zamanda saçlarını siyaha boyayacak ve böylece cennetin kokusunu duyamayacak bir topluluğun geleceği bildirilen rivayettir. Söz konusu rivayetin sened ve metni şöyledir:

Abdurrahman b. Muhammed eş-Şeybânî → Abdussamed b. Me'mûn el-Hâşimî → Abdullah b. Nâciye → Begavî → Hâşim b. Hâris er-Ramâdî → Abdullah b. Amr el-Esedî → Abdülkerîm → Saîd b. Cübeyr → İbn Abbâs → Hz. Peygamber (s.a.v):

يَكُونُ قَوْمٌ فِي آخِرِ الزَّمَانِ يُحْضِبُونَ بِهَذَا السَّوَادِ كَحَوَاصِلِ الْخَمَامِ لَا يُرِيحُونَ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ

“Ahir zamanda bir kavim olacak ki, güvercin kursağı gibi (saçlarını) siyaha boyayacaklar. İşte bu kimseler Cennet kokusu koklayamazlar.”⁵⁶

İbnü'l-Cevzî, yukarıda hadisin, senedindeki Abdülkerîm b. Ebî'l-Mehârik'in tenkit edilmiş olması sebebiyle mevzû olduğunu belirttikten sonra, Eyyûb es-Sahtiyânî'nin, söz konusu râvinin sika olmadığını yemin ederek iddia ettiğini, Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel'in de onun hakkında “o hiçbir şey değildir”, Dârekutnîn “metruk” ifadesini kullandığını söylemektedir. Ayrıca Hasan, Hüseyin, Sa'd b. Ebî Vakkâs gibi sahâbeden bir grup ve tâbîinden birçokları saçlarını siyaha boyatmışlardır. İbnü'l-Cevzî bu açıklamaların ardından hadisin sahih olması durumunda metinde bahsedilen kimselerin saçları siyaha boyamanın helal olduğuna inandıkları veya bununla bir kusuru örttükleri için cennetin kokusunu duyamayacakları şeklinde tevil edilmesinin mümkün olduğunu da ifade etmektedir. Yoksa dîni maksatla saç siyaha boyamak, cennetin kokusunu duymaya engel değildir.⁵⁷

Alâî, yukarıda hadisin Abdülkerîm → Saîd b. Cübeyr → İbn Abbâs tarihiyle Ebû Dâvud ve Nesâî'nin *Sünen*'lerinde geçtiğini belirttikten sonra, İbnü'l-Cevzî'nin bu hadisi *Mevzû'ât*'ına almakla büyük hata yaptığını ifade etmektedir. Zira o bu görüşünü seneddeki Abdülkerîm b. Ebî'l-Mehârik isimli râvinin zayıf olması üzerine temellendirmektedir. Alâî'ye göre durum İbnü'l-Cevzî'nin düşündüğü gibi değildir. Onun Abdülkerîm b. Ebî'l-Mehârik olarak bahsettiği râvi aslında Abdülkerîm b. Mâlik el-Cezerî'dir. Nitekim Beyhakî, *el-Âdâb* adlı eserinde aynı hadisi naklederken

56 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/276(No: 2470); Ebû Dâvud “Teraccül” 20 (No: 4214); Nesâî, “Zînet”, 15 (No. 5075); Begavî, *Mesâbihü's-sünne*, 1/87; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/55.

57 İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/55.

onun nisbesini el-Cezerî olarak açıklamaktadır. Abdülkerîm b. Mâlik el-Cezerî ise sika olması konusunda âlimlerin ittifak ettiği bir râvidir. Bu durumda söz konusu hadisin senedi *Sahîhayn*'ın şartlarına göredir, bir diğer ifadeyle sahihtir. Alâî ayrıca söz konusu râvinin gerçekte İbnü'l-Cevzî'nin iddia ettiği gibi Abdülkerîm b. Ebî'l-Mehârik olması durumunda da hadisin mevzû olamayacağını çünkü bu râvinin de İmam Mâlik'in hadis aldığı râvilerden olduğunu, İmam Mâlik'in de sadece kendisine göre sika olan râvilerden hadis aldığını ifade etmektedir. Bunun yanında Buhârî de ondan ta'lik olarak, Müslim de mütâbi' kabilinden hadis rivayet etmiştir. Dolayısıyla söz konusu hadise mevzû demek mümkün değildir.⁵⁸ Burada Alâî'nin söz konusu kimliği ile ilgili tespiti isabetlidir ancak son olarak ifade ettiği Abdülkerîm b. Ebî'l-Mehârik'den Buhârî'nin ta'lik, Müslim'in de mütâbaat kabilinden hadis aldığına dair iddiası problemlidir. Zira Şeyhayn'ın kendisinden hadis aldığı râvi Abdülkerîm b. Ebî'l-Mehârik değil, Abdülkerîm el-Cezerî'dir. Nitekim İbn Hacer, Abdülkerîm b. Ebî'l-Mehârik'ten Buhârî'nin ta'lik olarak herhangi bir hadis almadığı gibi Müslim'in de ondan kesinlikle hadis rivayet etmediğini ifade etmektedir.⁵⁹

İbnü'l-Cevzî'nin hadis ile ilgili ifadelerine bakıldığında söz konusu hadise mevzû hükmü vermesi iki nedene dayanmaktadır. Birincisi Alâî'nin de ifade ettiği üzere seneddeki Abdülkerîm isimli râviyi Abdülkerîm b. Ebî'l-Mehârik olarak kabul etmesi, ikincisi de sahâbe ve tâbiînden birçoklarının hadise muhalif uygulamalarıdır. Alâî'nin burada İbnü'l-Cevzî'nin râvinin kimliği hakkında düştüğü hatayı başarılı bir şekilde tespit ettiği görülmektedir. Nitekim kendisinin de ifade ettiği gibi Beyhakî, *el-Âdâb*'ında hadisi naklederken mezkûr râviyi el-Cezerî nisbesiyle zikretmektedir.⁶⁰ Aslında söz konusu râvinin nisbesi Beyhakî'den de önce Tahâvî (ö. 321/933) tarafından açıklanmaktadır. O, aynı hadisi *Şerhu Müşkili'l-âsâr*'ında naklederken Abdülkerîm'i "el-Cezerî" şeklinde nisbesiyle birlikte zikretmektedir.⁶¹ Dolayısıyla söz konusu râvî, Alâî'nin de tespiti üzere âlimlerin sika olduğu konusunda fikir birliğine vardığı Abdülkerîm b. Mâlik el-Cezerî'dir.⁶²

58 Alâî, *en-Nakdü's-sahîh*, 35-37.

59 İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/378.

60 Beyhakî, *el-Âdâb*, 225.

61 Tahâvî, *Şerhu Müşkil*, 9/314.

62 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/252 vd.; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 6/373 vd.

İsnad açısından sahih olduğu anlaşılan hadisin metninde İbnü'l-Cevzî'nin iddia ettiği probleme dair de kısa bir açıklama yapmak gerekirse şunları söylemek mümkündür: Hadisin metnine bakıldığında saçları siyaha boyamanın açıkça yasaklandığı görülmektedir. Bununla birlikte saçların siyaha boyanmasını tavsiye eden rivayetler de mevcuttur.⁶³ Her iki hadisin bütün tarikleri bir araya getirildiğinde ise siyaha boyamanın özellikle gençler ve savaş için tavsiye edildiği, yaşlılar için ise uygun görülmediği, çünkü bu durumda müşriklere benzemenin ve ihtiyarlığı örtetek gösterişe kaçmak gibi bir hâl ile karşılaşılma söz konusudur.⁶⁴

3.3. İnsanlarla Alay Etmenin Sakıncasına Dair Rivayet

Alâî'nin İbnü'l-Cevzî'ye itiraz sadedinde ele aldığı bir başka hadis, kişinin mümin kardeşiyle alay etmekten sakındırılmasına dair olan rivayettir. Söz konusu hadisin sened ve metni şöyledir:

Abdurrahman b. Muhammed el-Kazzâz → Hatîb el-Bağdâdî → Ebu'l-Hüseyin Ahmed el-Bağdâdî → Hamza b. Kâsım el-Hâşimî → Saîd b. Ahmed b. Osman → Ömer b. İsmâil b. Müvâhid el-Hemdânî → Hafs b. Ğiyâs en-Nehaî → Bürd b. Sinan eş-Şâmî → Mekhûl b. Ebî Müslim eş-Şâmî → Vâsile b. Eska' el-Leysî → Hz. Peygamber (s.a.v):

لا تُظْهِرُ الشَّمَاتَةَ لِأَخِيكَ : فَيَرْحَمَهُ اللَّهُ وَيَبْتَلِيكَ⁶⁵

“Kardeşinle sakın alay etme. Olur ki; Allah ona rahmet eder, seni de o sıkıntıya müptela kılar.”⁶⁶

Begavî, yukarıdaki hadisi aktardıktan sonra Tirmizî'nin de bu rivayeti, Mekhûl → Vâsile b. Eska' tarikiyle zikrettiğini ve hadis hakkında hasen garîb şeklinde değerlendirmede bulunduğunu nakletmektedir. Begavî ardından, Mekhûl'ün Vâsile'den hadis işittiğini, hatta ondan şevâhid tarzında bir başka hadis daha rivayet ettiğini ifade etmektedir. Begavî'ye

63 İbn Mâce “Libâs”, 33 (No: 3625).

64 Konuyla ilgili rivayetler ve tahlilleri için bk. Öztürk, “İslâm Hukukuna göre Saç Boyama”, 121-130; Demir, *Kütüb-i Sitte Çerçevesinde Kişisel Bakım*, 99-105.

65 Alâî, hadiste geçen فَيَرْحَمَهُ kelimesini فَيُعَافِيهِ şeklinde zikretmektedir. Mezkûr kelime, Begavî'nin *el-Mesâbih*'inde ve İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzûât*'ında فَيَرْحَمَهُ şeklinde geçmektedir. Alâî'nin zikrettiği şekliyle hadis farklı hadis kaynaklarında geçmektedir. Bk. Taberânî, *el-Mucemü'l-evsat*, 4/110.

66 Begavî, *Mesâbihü's-sünne*, 1/89; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, 3/224; Alâî, *en-Nakdü's-sahih*, 39.

göre hadisin garîb olması, bazı râvilerin hocalarından infirad etmesinden kaynaklanmaktadır ki; bu nisbî bir infiraddır.⁶⁷ Hadisin hasen olması ise tariklerin birbirlerini takviye etmelerinden ileri gelmektedir. Begavî, İbn Hibbân'ın hadisin Allah Resûlü'nün (s.a.v) sözleri içinde aslı yoktur diyerek muhalefet ettiğini de belirtmektedir.⁶⁸

İbnü'l-Cevzî, söz konusu hadisin, senedindeki Ömer b. İsmâil nedeniyle mevzû olduğunu iddia etmektedir. Zira Ömer b. İsmâil hakkında Yahyâ b. Maîn "leyse bi-şey, kezzâb", Dârekutnî "metruk" ifadelerini kullanmıştır.⁶⁹ Alâî ise Ömer b. İsmâil'in zayıflığı konusunda âlimlerin ittifak ettiğini ancak onun ilgili hadiste infirad etmediğini ifade etmekte ve Tirmizî'nin yukarıdaki hasen garib şeklindeki değerlendirmesine dikkat çekmektedir. Alâî ayrıca Mizzî'nin, Tirmizî'nin senedindeki Ümeyye b. Kâsım'ın, Kâsım b. Ümeyye olduğu şeklindeki açıklamasını nakletmektedir. Kâsım b. Ümeyye ise ehl-i hadis tarafından maruf, sadûk bir râvidir.⁷⁰ Böylece Ömer b. İsmâil de hadisin sorumluluğundan masum olmakta ve hadis yine Tirmizî'nin ifade ettiği gibi hasen garib olmaktadır.⁷¹ Alâî'nin ifadelerine bakılırsa söz konusu hadisin senedinde her ne kadar zayıflığı konusunda âlimlerin ittifak ettiği ve kimileri tarafından yalancılıkla itham edilen Ömer b. İsmâil bulunsa da mevzû olmasını gerektirecek bir zafiyet bulunmamaktadır. İbn Hacer ise Tirmizî'nin, hadisin şevâhidi sadedinde Sevr b. Yezîd → Hâlid b. Ma'dân → Vâsile tarikiyle naklettiği bir rivayete dikkat çekmekte ve bu rivayetin diğer rivayeti desteklemesinden dolayı senedin hasen olduğunu ifade etmektedir.⁷²

İbnü'l-Cevzî'nin hadisin mevzû olmasına gerekçe olarak açıkladığı Ömer b. İsmâil hakkında şunları söyleyebiliriz: Ahmed b. Hanbel, onun hakkında doğruluktan başka bir şey bilmediğini ifade etmektedir. Ebû

67 Nisbî infirâd, birden fazla râvi tarafından rivayet edilmiş olsa da sika râvilerden zayıf râvilerle beraber yalnız bir sika râvinin rivayet etmesi, yalnız bir bölge râvilerinin rivayet etmesi gibi bir teklik özelliği taşıyan ve bir yönden ferd olan hadisler için kullanılan bir terimdir. Bk. Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 78.

68 Begavî, *Mesâbîhü's-sünne*, 1/89.

69 İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât*, 3/224.

70 Kâsım b. Ümeyye hakkında Ebû Zür'a, Ebû Hâtim ve Zehebî, "sadûk" ifadesini kullanmıştır. Bununla birlikte İbn Hibbân da onun münker rivayetleri çok olan bir râvi olduğunu söylemektedir. Bk. Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, 3/368.

71 Alâî, *en-Nakdü's-sahîh*, 39, 40.

72 İbn Hacer, *Ecvibetü'l-Hâfiz İbn Hacer*, 3/1785.

Hâtim ve Dârekutnî ise zayıf olduğunu, Nesâî de sika olmadığını, metrû-kül-hadis olduğunu söylemektedir. Yahyâ b. Maîn de Ömer b. İsmâil'i, İbnü'l-Cevzî'nin de açıkladığı üzere "kezzâb, leyse bi-şey, habîs" ifadele-riyle şiddetle cerh etmektedir. Ancak Yahyâ b. Maîn'in onun hakkındaki açıklamalarına dikkat edilirse bütün nakillerde Ebû Muâviye → A'meş → Mücâhid → İbn Abbâs tarikiyle Allah Resûlü'nden (s.a.v) rivayet ettiği "Ben ilmin şehriyim. Ali de kapısıdır" hadisinden dolayı böyle bir tenkitte bulunduğu görülmektedir. Zira bu hadis Yahyâ b. Maîn'e göre aslı olma-yan bir hadistir.⁷³ Dolayısıyla Yahyâ b. Maîn'in Ömer b. İsmâil'i yalancılıkla cerh etmesi, mutlak bir anlam ifade etmemektedir. Bununla birlikte me-sela Tirmizî'de Ömer b. İsmâil'in de içinde bulunduğu ve diğer kaynak-lardaki bazı sahih senedler ile de desteklenen rivayetler bulunmaktadır. Nitekim sabah kalkınca okunacağı ifade edilen "الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا بَعْدَ مَا أَمَاتَنَا وَإِلَيْهِ النُّشُورُ" şeklindeki duanın açıklandığı hadis böyledir. Buhârî ve Müslim baş-ta olmak üzere diğer hadis kaynaklarında yer alan bu hadis, Tirmizî'de Ömer b. İsmâil tarikiyle nakledilmektedir.⁷⁴ Bu durum, senedinde Ömer b. İsmail'in yer aldığı hadislerin mutlak anlamda mevzû olarak değerlendirilemeyeceğini göstermektedir.

Alâî'nin yukarıdaki hadisın senedi için Tirmizî'yi desteklediği ve hasen olduğunu ifade ettiği daha önce açıklanmıştı. Ancak ne Alâî ne de Tirmizî, senedin hasen olduğuna dair mütâbi' sadedinde bir rivayet zik-retmemektedir. Eğer Tirmizî'nin rivayeti esas alınacaksa, senedde mec-rûh bir râvi olan Ömer b. İsmâil yer almaktadır. Dolayısıyla senedin hasen mertebesine yükselebilmesi için mütâbi' olmaya elverişli başka bir tari-kin daha mevcut olması gerekmektedir. Yaptığımız araştırma neticesinde söz konusu hadisın, aralarında Ömer b. İsmâil'in yer almadığı hasen sene-di Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mucemü'l-evsat*'ında bulunmaktadır. Söz konusu sened şöyledir:

Ali b. Abdülaziz el-Begavî → Kâsım b. Ümeyye el-Hazzâ' → Hafs b. Ğiyâs en-Nehâî → Bürd b. Sinan eş-Şâmî → Mekhûl b. Ebî Müslim eş-Şâmî → Vâsile b. Eska' el-Leysî → Hz. Peygamber (s.a.v).⁷⁵

Taberânî, hadisın Hafs b. Ğiyâs en-Nehâî → Bürd b. Sinan eş-Şâmî → Mekhûl b. Ebî Müslim eş-Şâmî → Vâsile b. Eska' el-Leysî tarikiyle infirad

73 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 21/274 vd.; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 7/374 vd.

74 Buhârî, "Deavât", 8 (No: 5955); Müslim, "Zikir", 17; Tirmizî "Deavât", 28 (No: 3417)

75 Taberânî, *el-Mucemü'l-evsat*, 4/110.

ettiğini ifade etmektedir.⁷⁶ Mezkûr seneddeki râvilerden Kâsım b. Ümeyye hakkında Alâî'nin onun ehl-i hadis tarafından maruf, sadûk bir râvi olduğuna dair ifadesi zikredilmişti. İbn Hibbân Kâsım b. Ümeyye'nin hakkında münker rivayetleri çok olan bir râvi olduğunu söylese de Ebû Zür'a, Ebû Hâtim ve Zehebî, onun "sadûk" olduğunu ifade etmektedir.⁷⁷ Seneddeki bir diğer râvi Bürd b. Sinan da Kaderî olduğu söylense de İbn Hibbân tarafından *es-Sikât*'ta zikredilmekte, Yahyâ b. Maîn tarafından sika olarak, Ebû Hâtim ve Ebû Zür'a tarafından da sadûk olarak nitelenmektedir. Ahmed b. Hanbel de onun için "sâlihu'l-hadis" ifadesini kullanmaktadır.⁷⁸ Bu durumda senedin en azından hasen olduğunu ve yukarıdaki hadis için mütâbîf olmaya elverişli olduğunu söylemek mümkündür. Hâsılı, söz konusu hadis için isnad açısından mevzû hükümü vermek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla burada Alâî'nin hadisle ilgili değerlendirmesi İbnü'l-Cevzî'ye kıyasla daha isabetli görünmektedir.

Hadisin metni ile ilgili ifade etmek gerekirse anlam bakımından olumsuz bir durum söz konusu değildir. Hatta söz konusu hadis, "Ey iman edenler! Bir topluluk diğer bir toplulukla alay etmesin; zira onlar kendilerinden daha iyi olabilirler. Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler; çünkü alay edilenler edenlerden daha iyi olabilirler. Biriniz diğerinizi aşağılamayın, birbirinize kötü ad takmayın. İman ettikten sonra fâsıklıkla anılmak ne kötüdür! Günahlarına tövbe etmeyenler yok mu, işte zalimler onlardır" ayetiyle de uyumludur.⁷⁹ Zira ayette müminlerin birbirleriyle alay etmeleri yasaklanmış, bunu yapanların fasık olarak vasıflanacakları bildirilmiş ve tevbe etmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Dolayısıyla metin açısından da mevzû olmasını gerektirecek bir durum söz konusu değildir.

3.4. Arkadaş Seçimi ile İlgili Rivayet

Kişilerin dîni açıdan durumlarının dostluk yaptıkları kimselerle bağlantılı olduğu ifade edilen hadis de İbnü'l-Cevzî'nin mevzû hükümü verdiği buna karşılık Alâî'nin itiraz ettiği rivayetlerden biridir. Söz konusu hadisin metni şöyledir:

الرَّجُلُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ، فَلْيَنْظُرْ أَحَدَكُمْ مَنْ يُخَالِلُ

76 Taberânî, *el-Mucemü'l-evsat*, 4/110.

77 Zehebî, *el-Kâşif*, 2/127; a. mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, 3/368.

78 İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/114; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4/45, 46.

79 Hucurât, 49/11.

“Kişi dostunun dini üzeredir. Bu yüzden her biriniz, kiminle dostluk ettiğine dikkat etsin.”⁸⁰

İbnü'l-Cevzî, yukarıda hadise dair iki farklı sened zikretmektedir. Birinci sened şöyledir:

Ebû Masur el-Kazzâz → Hatîb el-Bağdâdî → Ebu'l-Hasen Abdülvedûd → Muhammed b. Abdullah eş-Şâfiî → Ahmed b. Hamdân b. Musa → İbrahim b. Hâtim el-Heravî → Ebû Âmir Abdülmelik el-Akadî → Züheyr b. Muhammed et-Temîmî → Musa b. Verdân el-Kureşî → Ebû Hüreyre → Hz. Peygamber (s.a.v).

İbnü'l-Cevzî'nin zikrettiği ikinci sened ise şöyledir:

Muhammed b. Hayrûn el-Bağdâdî → Hasan b. Ali el-Cevherî → Dârekutnî → Ebû Hâtim b. Hibbân → İbrâhim b. Ali el-Umerî → Müemmil b. İsmail el-Adevî → Bistâm b. Ca'fer el-Ezdî → İbrâhim b. Ebî Yahyâ el-Eslemî → Safvan b. Süleym el-Kureşî → Ebu'l-Habbâb Saîd b. Yesâr → Ebû Hüreyre → Hz. Peygamber (s.a.v).

İbnü'l-Cevzî, yukarıdaki hadisin Allah Resûlü'nden (s.a.v) sahih olarak gelmediğini ifade etmektedir. Zira İbn Hibbân birinci seneddeki Musa b. Verdân'ın meşhur kimselerden münker hadisler rivayet ettiğini söylemiştir. İkinci seneddeki İbrâhim b. Ebî Yahyâ da Yahyâ b. Maîn ve bazı âlimler tarafından yalancı olmakla cerh edilmiştir.⁸¹

Alâî, yukarıdaki hadise mevzû hükmü verilmesinin büyük bir hata ve cehalet olduğunu ifade etmektedir. Zira söz konusu hadisi Tirmizî ve Ebû Dâvud, Züheyr b. Muhammed → Musa b. Verdân → Ebû Hüreyre tarihiyle rivayet etmiştir. Alâî, hadisin Tirmizî'nin ifade ettiği gibi hasen garîb olduğunu zira râvilerden Musa b. Verdân'ın İclî, Ebû Dâvud ve diğer âlimler tarafından tevsîk edilen ve hiç kimse tarafından taz'if edilmeyen bir râvi olduğunu, Züheyr b. Muhammed'in ise Şeyhân'ın kendisiyle ihticac ettiği isimlerden olduğunu, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve diğerleri tarafından da tevsîk edildiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla hadisin mevzû olması bir tarafa zayıf olması bile mümkün değildir.⁸²

80 Begavî, *Mesâbihü's-sünne*, 1/90; İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, 2/236; Alâî, *en-Nakdü's-sahîh*, 42.

81 İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, 2/236.

82 Alâî, *en-Nakdü's-sahîh*, 42-43.

İbnü'l-Cevzî'nin mevzû olarak değerlendirdiği yukarıdaki hadis, aynı lafızlarla Tirmizî ve Ebû Dâvud'un haricinde Ahmed b. Hanbel, Hâkim, Beyhakî ve Hatîb el-Bağdâdî tarafından da rivayet edilmektedir.⁸³ Hadisin mezkûr eserlerdeki tariklerini şöyle sıralamak mümkündür:

1. Ahmed b. Hanbel → Abdurrahman b. Mehdî el-Anberî → Züheyr b. Muhammed et-Temîmî → Musa b. Verdân el-Kureşî → Ebû Hüreyre → Hz. Peygamber (s.a.v).⁸⁴

2. Ebû Dâvud → Muhammed b. Beşşâr el-Abedî, Ebû Dâvud et-Tayâlisî → Ebû Âmir Abdülmelik el-Akadî → Züheyr b. Muhammed et-Temîmî → Musa b. Verdân el-Kureşî → Ebû Hüreyre → Hz. Peygamber (s.a.v).⁸⁵

3. Tirmizî → Muhammed b. Beşşâr el-Abedî → Ebû Âmir Abdülmelik el-Akadî → Züheyr b. Muhammed et-Temîmî → Musa b. Verdân el-Kureşî → Ebû Hüreyre → Allah Resûlü (s.a.v).⁸⁶

4. Hâkim → Ebû Amr Osman b. Ahmed ed-Dekkâk → Yahyâ b. Cafer b. Zibrikân → Ebû Âmir Abdülmelik el-Akadî → Züheyr b. Muhammed et-Temîmî → Musa b. Verdân el-Kureşî → Ebû Hüreyre → Hz. Peygamber (s.a.v).⁸⁷

5. Beyhakî → İbn Fûrek → Abdullah b. Cafer el-Esbahânî → Yunus b. Habîb el-İclî → Ebû Dâvud et-Tayâlisî → Züheyr b. Muhammed et-Temîmî → Musa b. Verdân el-Kureşî → Ebû Hüreyre → Hz. Peygamber (s.a.v).⁸⁸

6. Hatîb el-Bağdâdî → Ebu'l-Hasen Abdülvedûd el-Hâşimî → Muhammed b. Abdullah eş-Şâfiî → Ahmed b. Hamdân el-Enbârî → İbrahim b. Hâtim el-Heravî → Ebû Âmir Abdülmelik el-Akadî → Züheyr b. Muhammed et-Temîmî → Musa b. Verdân el-Kureşî → Ebû Hüreyre → Hz. Peygamber (s.a.v).⁸⁹

Yukarıda zikredilen tarıklere bakıldığında, söz konusu hadisin Ebû Âmir el-Akadî → Züheyr b. Muhammed → Musa b. Verdân → Ebû Hüreyre

83 Sadece hadisteki الرَّجُل kelimesi Ahmed b. Hanbel, Hâkim ve Beyhakî'de المرء şeklindedir.

84 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/398 (Hadis No: 8028).

85 Ebû Dâvud "Edeb", 19 (Hadis No: 4833).

86 Tirmizî "Zühd", 45 (Hadis No: 2378).

87 Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/188.

88 Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, 12/44.

89 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 4/115.

tarikiyle nakledildiği görülmektedir. Tablodaki tariklerden sadece Hatîb el-Bağdâdî'nin senedindeki Ahmed b. Hamdân isimli râvi meçhuldür. Hadisin müşterek tarikinindeki râvilerden Züheyr b. Muhammed ve Musa b. Verdân ise âlimler tarafından farklı ifadelerle nitelendirilmektedir.

Yahyâ b. Maîn, Züheyr b. Muhammed hakkında "sâlihul-hadis", bir defasında ise "sika", İclî, "câizül-hadis", Ebû Hâtim ise "mahallühü's-sıdk" ifadesini kullanmıştır. Ebû Hatim aynı zamanda Züheyr'de hafıza bozukluğunun bulunduğunu da belirtmektedir. Buhârî de Züheyr'in ehl-i Şâm'dan rivayetlerinde münkerler bulunduğunu ancak ehl-i Basra'dan naklettiklerinin sahih olduğunu ifade etmektedir. Nesâî ise Züheyr'in zayıf olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte Züheyr'in Ebû Âmir'den yaptığı rivayetlerin sahih olduğu da ifade edilmektedir.⁹⁰ Züheyr b. Muhammed, söz konusu hadisi Ebû Âmir'den rivayet etmektedir ve Ebû Âmir de Basra'lı bir muhaddistir.⁹¹ Buhârî'nin ve onun Ebû Âmir el-Akadî'den rivayetlerinin sahih olduğu yönündeki açıklamalar dikkate alındığında söz konusu rivayet açısından Züheyr'in bir problem teşkil etmediğini söylemek mümkündür.

Musa b. Verdân da Züheyr b. Muhammed gibi hakkında farklı açıklamaların bulunduğu bir râvidir. Yahyâ b. Maîn'in onun hakkında birincisi zayıf diğeri de sâlih olduğuna dair iki ifadesi bulunmaktadır. Ebû Hâtim, İbn Lehîa ve Dârekutnî onun hakkında "lâ be'se bih", İclî, Âcurrî (ö. 360/970) ve Ebû Dâvud da "sika" ifadesini kullanmaktadır. Ahmed b. Hanbel de onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmediğini söylemektedir. Bununla birlikte Ebû Hâtim'in onun için hadisi yazılır ancak hadis rivayetinde sağlam değildir dediği de nakledilmektedir. İbn Hibbân da onun meşhur isimlerden münker rivayetleri naklettiğini ve çokça hata yaptığını belirtmektedir.⁹² Bu açıklamalardan Musâ b. Verdân'ın rivayet konusunda hatalarının bulunduğu ancak hadisleri yazılabilecek bir râvi olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla her iki râvinin de hadise mevzû veya zayıf hükmü vermeye sebep teşkil edecek olumsuz durumları bulunmamaktadır. Hâsılı Alâî'nin hadisle ilgili tespitinin yerinde olduğunu söylemek mümkündür.

Hadisin metnine baktığımızda ise kişinin dîni açıdan konumunun

90 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/417,418.

91 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/364.

92 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29/165-166; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 10/376, 377.

sürekli beraber olduğu dostlarının dîni durumlarıyla paralel olarak şekillendiğine vurgu yapıldığı görülmektedir. Ayrıca hadisin metnindeki anlamı destekler mahiyette Abdullah b. Mes'ûd'dan (r.a) nakledilen mevkûf bir rivayet bulunmaktadır. Söz konusu rivayet şöyledir:

Vekî' → Süfyân es-Sevrî → Ebû İshâk es-Sebî'î → Mürre b. Şerâhîl → Abdullah b. Mes'ûd:

إِعْتَبِرُوا النَّاسَ بِأَخْدَانِهِمْ

“İnsanlara dostlarına bakarak itibar ediniz.”⁹³

Yukarıda İbn Ebû Şeybe'den naklettiğimiz mevkûf rivayetin senedindeki râvilerin tamamı sikadır. Rivayetin Taberânî'deki senedi de sahihtir. Dolayısıyla Abdullah b. Mes'ûd'dan gelen rivayetin söz konusu rivayeti anlam bakımından desteklediğini söyleyebiliriz. Bu durumda hadise mevzû veya zayıf hükümü vermek için herhangi bir olumsuz durumdan söz etmek mümkün değildir.

Sonuç

Hicrî VII. asırda Memlûkler döneminde yaşamış bir muhaddis olarak Salâhuddîn Alâî, gerek telif ettiği eserleriyle gerekse dâruhâdislerde icra ettiği derslerle hadis ilmine önemli katkıları olan ilmî bir şahsiyettir. Alâî, Sübkî ve Irâkî başta olmak üzere birçok âlim tarafından hafıza ve itkân yönüyle övgüye mazhar olmuş, râvilerin durumları, sened ve metinlerle ilgili problemlerin çözümleri konusundaki yeterliliği, âlî ve nâzil senedlerin elde edilmesi noktasındaki gayretlerinden ötürü âlimlerce takdir edilmiştir.

Alâî'nin hadis ilmine dair telif ettiği eserlerinden biri, *en-Nakdü's-sahîh limâ ü'türıza aleyhi min ehâdîsi'l-Mesâbîh*'dir. Alâî bu eserini, Begavî'nin *Mesâbîhu's-sünne* adlı eserindeki İbnü'l-Cevzî'nin mevzû hükümü verdiği bazı hadislerin tahrîcini yapmak ve İbnü'l-Cevzî'nin tespitlerinde hatalı olduğunu ortaya koymak amacıyla telif etmiştir. Alâî'den yaklaşık bir asır sonra İbn Hacer tarafından, aynı hadislerin mevzû olmadıklarını ispat sadedinde *el-Ecvibe* isimli bir eser daha kaleme alınmıştır. Ancak *Mesâbîh* üzerine yapılan çalışmalarda ve konuyla ilgili aktarımlarda İbn Hacer'in söz konusu eserinin aksine Alâî'nin eserinden neredeyse hiç söz edilmemesi dikkat çeken bir diğer husustur.

93 Taberânî, *el-Mucemü'l-kebîr*, 9/187; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 13/147.

Alâî, sahih hadis derecesine ulaşamayan hadislerin, senedlerinde yalancılıkla cerh edilmiş ve galatı fâhiş olmayan râviler bulunmadığı sürece hasen mertebesine çıkmasının her zaman imkân dâhilinde olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda hadisin bir tarikinde böyle râvilerin bulunuyor olması onun nazarında hadise mevzû hükmü verilmesi için yeterli değildir. Dolayısıyla bir hadisin mütâbi‘ olmaya elverişli tariklerinin araştırılıp bulunması gerekmektedir.

Alâî'nin, eserindeki hadislerin isnad analizlerine bakıldığında Tirmizî'nin açıklamalarına fazlaca yer verdiği görülmektedir. Bu durum hadislerin neredeyse yarısının zaten Tirmizî tarafından rivayet edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. O, yeri geldiğinde Tirmizî'nin hadis hakkındaki tespitini tenkit ettiği gibi, Begavî'nin hadis hakkında ileri sürdüğü değerlendirmeyi isabetli görmediğinde bunu da açıkça belirtmektedir.

Alâî söz konusu eserinde, İbnü'l-Cevzî'nin mevzû hükmü verdiği on dokuz hadisin; mütâbi‘ olmaya elverişli farklı tariklerini bir araya getirmek, muhaddislerin ilgili hadisler hakkındaki görüşlerini ve seneddeki problemleri râvilerin durumlarını açıklamak suretiyle mevzû olmadıklarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Müellif, İbnü'l-Cevzî'nin sadece bazı tariklerindeki yalancılık ve hadis hırsızlığı gibi şiddetli cerhleri bulunan râvileri esas alarak yüzeysel bir yaklaşımla hadislere mevzû hükmü verdiği yerlerde, söz konusu râviler hakkında dikkatli analizlerde bulunmakta, birkaç münekkidin cerhiyle iktifa etmeyip, bu alanda söz sahibi farklı isimlerin görüşlerini de dikkate alarak hareket etmektedir. Bunun yanında o, ilgili râvilerin *Kütüb-i Sitte* müellifleri tarafından ihticâc veya mütâba'ât maksatlı hadislerinin alınıp alınmadığını da tespit ederek dikkate almaktadır. Bu uygulamaları, onun cerh-ta'dîl ilminde uzman olduğu yönündeki âlimlerin tespitlerini teyit ettiği gibi, hadislerin sıhhatini tespititte oldukça temkinli hareket ettiğini de göstermektedir. Böylece Alâî'nin, eserinin mukaddimesinde hadislere mevzû hükmü vermenin, hadisin bütün tariklerini toplayarak kapsamlı analizler yapılması gerektiği için müteahhirûn açısından daha zor olduğu yönündeki iddiasına uygun hareket ettiği de anlaşılabilir olmaktadır. Bu bağlamda onun, rivayetlerin mütâbi‘ olmaya elverişli tariklerini tespit etmek ve râviler hakkında dakik tahliller yapmak suretiyle söz konusu rivayetlerin mevzû olmadıklarına dair haklı gerekçeler ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.

Alâî, eserinde tahlil ettiği on dokuz hadisten, on ikisini hasen, be-

şini zayıf ve ikisini de sahih olarak değerlendirmektedir. Hasen olarak değerlendirdiği rivayetlerin tamamı, *Sünen*'lerde veya bunlara mümâsil hadis kaynaklarında yer almaktadır. Bu durumda Alâî yaptığı tahlillerle Begavî'nin *el-Mesâbîh*'indeki değerlendirmelerine de büyük oranda muvafakat etmiş olmaktadır. Bununla birlikte müellifin hadislerin analizlerini yaparken neredeyse metin tenkidine hiç yer vermemesi de dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bu durumun eser açısından bir eksiklik olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışmada elde ettiğimiz sonuçlardan biri de İbnü'l-Cevzî'nin veya mevzûat alanında eser telif etmiş diğer müelliflerin, eserlerine aldıkları ve mevzû hükümü verdikleri hadislerin, bugün yeniden, kapsamlı isnad ve metin analizleriyle güncellenmesi gerektiği fikrinin ortaya çıkmasıdır. Zira sınırlı sayıda hadis üzerinde yaptığımız araştırmada, Alâî'nin tespit ettiği tariklerden daha kuvvetli senedlere ulaşma imkânı bulunduğu görülmüştür. Dolayısıyla makalenin, bu yönde yapılacak çalışmalara basamak teşkil etmesi ümit edilmektedir. Son olarak ifade etmek gerekirse, bugün sahip olduğumuz dijital imkânlar bizlere, hadislerin hemen bütün tariklerine ulaşma olanağı sağlamaktadır. Bu durum, vâhî veya mevzû hükümü verilen hadislerle ilgili söz konusu imkânlar vasıtasıyla daha kapsamlı araştırmalar yapılmasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla hadislere mevzû hükümü vermenin son dönem araştırmacıları olan bizler için sadece mütekaddimûna değil, müteahhirûna kıyasla da daha zor olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnaûd vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1420/1999.
- Alâî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî. *en-Nakdû's-sahîh limâ ü'türîza aleyhi min ehâdîsi'l-Mesâbîh*. thk. Abdurrahim Muhammed. Medine: İslam Üniversitesi, 1405/1985.
- Alâî, *Mecmûu resâili'l-Hâfız el-Alâî*, thk. Vâil Muhammed Bekir. 6 Cilt. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîsiyye, 1426/2015.
- Avcı, Seyit. "Ben İlim Şehriyim Ali de Onun Kapısıdır" Hadisi Üzerine". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 4/3 (2004), 371-381.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2012.
- Başaran, Selman. "Alâî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/331-332. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne. *Mesâbîhu's-sünne*. thk. Yûsuf Maraşlı vd. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1407/1987.
- Belevî, Ebû'l-Bekâ Alemüddîn. *Tâcü'l-mefriķ fî tahliyeti ulemâi'l-meşrik*. b.y.; y.y., ts.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Şuabü'l-îmân*. thk. Abdülalî Abdülhamîd. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *el-Âdâb*. thk. Ebû Abdullah es-Saîd. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sikâfiyye, 1408/1988.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u's-Sahîh*. thk. Mustafa Dîb. 6 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 3. Basım, 1407/1987.
- Çakır, Recep. *el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî ve Hadis İlmî'ndeki Yeri*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, 1999.
- Demir, Fatih. *Kütüb-i Sitte Çerçevesinde Kişisel Bakım*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, 2015.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddin. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Gökdoğan, Mustafa Avni. *Süyûtî'nin Uydurma Hadisler Konusunda İbnü'l-Cevzî'ye Yönelttiği Eleştiriler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdullâh Muhammed. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkadir. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir. *Târîhu Bağdâd*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İl-

el-Alâî ve en-Nakdü's-sahîh Adlı Eseri – Alâî'nin, İbnü'l-Cevzî'nin Mesâbîhu's-Sünne'deki Bazı Hadislere Mevzu Hükmü Vermesine Dair Değerlendirmeleri

miyye, ts.

İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Musannef*. thk. Muhammed Avvâme Cidde: Dâru'l-Kible, ts.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn. *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yâni'mie-ti's-sâmine*. thk. Muhammed Abdülmüîd. 6 Cilt. Hindistan: Meclisü Dâireti'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 2. Basım, 1392/1972.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn. *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. nşr. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1379/1959.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn. *Lisânü'l-Mizân*. 7 Cilt. nşr. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 2. Basım. 1406/1986.

İbn Hacer, el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn. *Ecvibetü'l-Hâfiz İbn Hacer el-Askalânî an ehâdîsi'l-Mesâbîh* (Ebû Zekerîyyâ Yahyâ el-Hatîb et-Tebrîzî'nin Mişkâtü'l-Mesâbîh adlı eserine lâhika olarak). thk. Muhammed Nâsıruddin El-bânî. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2. Basım, 1399/1979.

İbn Hacer, el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn. *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Dâiretü'l-Meârif, 1326/1908.

İbn Hacer, el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn. *en-Nüket alâ kitâbi'bni's-Salâh*. Thk. Rebî' b. Hâdî. 2 Cilt. Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1404/1984.

İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed. *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-duafâ ve'l-metrûkîn*. thk. Muhammed İbrahim. 3 Cilt. Halep: Dâru'l-Va'y, 1396/1976.

İbn Hibbân, *es-Sikât*. thk. Şerefüddin Ahmed. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1395/1975.

İbn Kâdî Şehbe, Takıyyüddin. *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*. thk. Abdülalîm Hân. 4 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1407/1987.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1407/1986.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn, *el-Mevzû'ât*. thk. Abdurrahman Muhammed. 3 Cilt. Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1386/1966.

İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdîsi'l-vâhiye*. thk. İrşâdü'l-Hak el-Eserî. 2 Cilt. Pakistan: İdâretü'l-Ulûmi'l-Eseriyye, 2. Basım, 1401/1981.

İbnü'l-Mülakkın, Sirâcüddin Ebû Hafs. *et-Tevzîh li-Şerhi'l-Câmi'i's-Sahîh*. thk. Dâru'l-Fellâh lil-Bahsi'l-İlmî 36 Cilt. Suriye: Dâru'n-Nevâdir, 1429/2008.

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn. *Mukaddimetü İbni's-Salâh*. thk. Nureddin Itr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1406/1986.

İclî, Ahmed b. Abdullah. *Marifetü's-sikât*. thk. Abdülalîm Abdülazîm. 2 Cilt. Medi-

- ne: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985.
- Kartal, Alparслан. *el-İlelu'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye Adlı Eseri Işığında İbnu'l-Cevzî'nin Cerh ve Ta'dîl Metodu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, DoktoraTezi, 2015.
- Köktaş, Yavuz. "Kaderiyye ve Mürcie ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 1/2 (Aralık 2003), 113-143.
- Me'mûn Fellâh Halîl. *el-Hâfız el-Alâi vecühûduhû fi'l-hadîs ve ulûmih*. Ürdün: Külliyyetü'd-Dirâsâti'l-Ulyâ, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn. *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980.
- Mübârekfûrî, Ebü'l-Ulâ Muhammed. *Tuhfetü'l-ahvezî bi-Şerhi Câmi'i't-Tirmizî*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed. *Sünenü'n-Nesâî*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 9 Cilt. Halep: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1406/1986.
- Nuaymî, Abdülkadir b. Muhammed. *ed-Dâris fi târîhi'l-medâris*, thk. İbrahim Şemsüddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- Özmen, Fatma. *Tesbih Namazı Hadisinin Tahkik, Tahric ve Tenkidi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Öztürk, Mehmet. "İslâm Hukukuna Göre Saç Boyama". *Humanities Sciences* 8/1, (2013), 121-130.
- Pekel, Musa. *İbnu'l-Cevzî'nin Eleştirdiği et-Tirmizî'de Yer Alan Rivâyetler*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Safedî, Ebü's-Safâ Salâhüddîn. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed Arnaûd. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1420/2000.
- San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn. *Tevzîhu'l-efkâr li-meânî tenkîhi'l-enzâr*. thk. Muhammed Muhyiddin. 2 Cilt. Medine: el-Mektebetü's-Selefiyye, ts.
- Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman. *Fethu'l-muğîs Şerhu Elfiyyeti'l-hadîs*. 3 Cilt. nşr. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1982.
- Sıbt İbni'l-Acemî, Ebü'l-Vefâ. *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellesîn*. thk. Yahyâ Şefik. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.
- Sübki, Tâcüddin Abdülvehhâb. *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*. thk. Mahmud Muhammed Tanâhî. 10 Cilt. Riyad: Dâru Hicr, 1413/1992.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn. *el-Leâli'l-masnûa fi'l-ehâdîsi'l-mevzûa*. 2 Cilt. nşr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn. *Kütü'l-muğtezî alâ Câmi'i't-Tirmizî*. thk. Nâsır b. Muhammed. 2 Cilt. Mekke: Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, 1424/2003.

el-Alâî ve en-Nakdü's-sahîh Adlı Eseri – Alâî'nin, İbnü'l-Cevzî'nin Mesâbîhu's-Sünne'deki Bazı Hadislere Mevzu Hükmü Vermesine Dair Değerlendirmeleri

- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn. *Tabakâtü'l-huffâz*. nşr. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn. *Tedrîbü'r-râvi fî Şerhi Takrîbi'n-nevevî*. thk. Abdülvehhâb Abdüllatif. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Riyâd, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ. *el-Mucemü'l-kebîr*. thk. Hamdi b. Abdülmecid. 25 Cilt Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Basım, ts.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed. *Şerhu Müşkili'l-âsâr*. thk. Şuayb Arnaûd. 15 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1987.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1418/1998.
- Zehebî. Ebû Abdillâh Şemsüddîn. *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1382/1963.
- Zehebî. *el-Kâşif fî marifeti men lehû rivâyetün fi'l-Kütübi's-Sitte*. thk. Muhammed Avvâme. Cidde: Dâru'l-Kible, 1413/1992.
- Zehebî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb Arnaûd. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1405/1985.
- Zehebî. *Tezkiratü'l-huffâz*. thk. Zekeriyya Umeyrât. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedreddin. *en-Nüket alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh*. thk. Zeynelâbidin b. Muhammed. 3 Cilt. Riyad: Azvâü's-Selef, 1419/1998.